COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ
CBD 16 (1), 1- 35 (2018)

Küresel Göçün Sosyo-Mekânsallığı: Ulusötesi Mekânlar / Yerelötesi Yerler, Topluluklar ve Kimlikler

Socio-spatiality of global migration: Transnational spaces / translocal places, communities and identities

Ertuğrul Murat Özgür [1] *

[1] *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 06100 Sıhhiye-Ankara*

Öz: *Geçmişte araştırmacılar göçü, belirli nesiller için bireylerin memleketlerini terk etme ve yeni bir topluma/kültüre uyum sağlama süreci olarak ele alırken; göçmenleri, anavatanlarını geride bırakan ve başka bir topluma/kültüre sancılı bir katılım süreciyle karşı karşıya kalan kişiler olarak görmüştür. Ancak yakın zamanlarda yapılan araştırmalarda göç, hem göç-veren ve göç-alan ülkeleri, hem de göçmenlerin kendilerini, bu iki ulusal alandaki kişiler, kurumlar ve süreçler ile ilişkili hale getiren daha geniş kapsamlı bir hareketlilik olarak betimlenmektedir. Bu yüzden araştırmacılar tarafından eski göç kavramsallaştırmalarını sorgulayan ulusötesicilik, ulusötesi göç, ulusötesi mekânlar gibi yeni kavramlar önerilmiştir. Son yıllarda sözü edilen bakış açısını güçlendirmek ve yeni anlayışlarla genişletmek için kullanılan yerelötesilik veya yerelötesicilik kavramları da ilgi odağı haline gelmiştir. Bu yazı sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, psikoloji ve beşeri coğrafyadan bazı çalışmaları birleştirerek ulusötesicilik bağlamında yeni sosyal coğrafyalar yaratan ulusötesi ve yerelötesi toplulukları, kimlikleri ve mekânları/yerleri ele almayı amaçlamaktadır. Ulusötesi ve onun genişletildiği yerelötesi ve yersel mercekler bize göçü, göçmenlerle birlikte göçmen olmayanları ve başka yerlere göç edenleri de hesaba katarak gönderen ve kabul eden yerler ötesinde çoklu yerler olarak değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Göçle ilgili yeni bakış açıları, aynı zamanda kimlik, aidiyet ve demokrasi meselelerini yeniden düşünmeyi; süreçlerin tarihsel sürekliliğini izlemeyi ve metodolojik değişiklik yapmayı, yeni yöntemler geliştirmeyi de sağlamaktadır. Araştırmalar, ulusötesi/yerelötesi pratiklerin göçmenlerin gittikleri yere adaptasyonunu ve aynı zamanda köken bölgenin gelişimini destekleyebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda makale, ulusötesicilik/yerelötesilik ile bütünleşme ve göç ile kalkınma arasındaki mevcut ve olası bağlantıları keşfetmek için yeni araştırmalar yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Küresel göç, ulusötesicilik, ulusötesi mekânlar, yerelötesilik, kimlik, göç-gelişme ilişkisi*

Abstract: *While researchers used to consider migration as the process of leaving the countries and adaptation into a new society/culture by the individuals for certain generations, migrants were seen as people who left their homelands and encountered a tough process during the incorporation into a different society/culture. However, migration has been described as the mobility with a broader scope that associates both immigrant-sending countries and immigrant receiving countries and the migrants with people, institutions and processes in these two national areas in recent studies. Therefore new concepts such as transnationalism, transnational migration, transnational spaces, which question former conceptualizations of migration have been suggested by the researchers. The concepts of translocality and translocalism, which are used for strengthening this perspective and expanding it with new understandings have become the center of interest recently. This article aims to address transnational and translocal communities, identities, spaces/places that have created new social*

* İletişim yazarı: Ertuğrul Murat Özgür, e-posta: ozgur@ankara.edu.tr
Makale Geliş Tarihi: 19.01.2018
Makale Basıma Uygun Tarihi: 19.03.2018

geographies within the context of transnationalism by combining some studies from sociology, anthropology, political science, psychology and human geography. The transnational as well as translocal and placial lenses from which it has expanded offer us the opportunity to evaluate migration as multiple places that go beyond places which send and receive by also considering immigrants together with non-immigrants and those migrating to other places. New perspectives to migration also make it possible to re-think about identity, belonging and democracy issues; to monitor historical continuity of processes and make methodological changes as well as to develop new methods. Researches show that transnational/translocal practices may support adaptation of immigrants and development of the region of origin. In this context, this article emphasizes that it is necessary to conduct new researches in order to discover current and possible connections between transnationalism/translocalism and integration, migration and development.

***Keywords**: Global migration, transnationalism, transnational spaces, translocality, identity, migration-development relationship*

1.Giriş

Birkaç nesil boyunca araştırmacılar, göçmenleri, kendilerini köklerinden koparmış, evlerini ve ülkelerini geride bırakmış ve başka bir topluma ve kültüre sancılı katılım süreciyle yüzleşen kişiler olarak görmüş (Glick-Schiller vd., 1995) ve göçü, belirli kuşaklar için kişilerin memleketlerinden ayrılma ve yeni bir topluma-kültüre yeniden uyum sağlama süreci olarak ele almıştır (Markley, 2011). Bununla birlikte yakın zamanlarda yapılan çalışmalarda, çağdaş göçmenlerin anavatanlarıyla ilişkilerinin bu kadar yalın olmadığına, tersine onların çoklu bağlantılar oluşturduğuna ve sürdürdüğüne işaret edilmiştir (Markley, 2011). Böylece göç, yalnızca coğrafi anlamda bir hareketlilikten ibaret olmayan, hem göç-veren ve göç-alan ülkeleri, hem de göçmenlerin kendilerini bu iki ulusal alandaki kişiler, kurumlar ve süreçlerle ilişkili hale getiren çok daha geniş kapsamlı bir hareketliliği içinde barındıran bir olgu olarak betimlenmiştir (Şenay, 2010). Bu nedenle göçmen kavramsallaştırmasını sorgulayan yeni kavramlar ortaya atılmıştır. Bu bağlamda keşfedilen kavramlardan biri olan *ulusötesi göç* (transnational migration), göçmenlerin, ulusötesi sosyal bir mekânda hayatlarını yaşayan ve hem köken ülke hem de gidilen ülke açısından yapılandırılmış kimlikler(1) geliştiren *ulusötesi göçmenler* (transmigrants) olarak daha iyi anlaşılabileceği ileri sürülmüştür (Glick Schiller vd., 1995). Uluslararası göçle uzun zamandır ilgilenen beşeri coğrafyacılar tarafından yürütülen teorik çalışmalarda da ulusötesi göç kavramının çağdaş göçmenlerin değişen deneyimlerini daha iyi yansıttığı savunulmuştur (Boyle, 2002). Artık yirmi birinci yüzyılın göçmenleri, iki topluma eş zamanlı aidiyet duymakta, göç ettikleri ülkenin gündelik yaşam kurumlarıyla ve paternleriyle kaynaşmaktadır. Onlar, aynı zamanda köken ülkeleriyle bağlantılar sağlamakta, kurumlar inşa etmekte, faaliyetler yürütmekte, hatta yerel ve ulusal olayları etkilemektedir (Glick-Schiller vd., 1995). İşte bu yüzden son yıllarda, akademik çevrelerde göçten toplumsal hareketlere ve küreselleşmeye kadar çeşitli bağlamlarda *ulusötesicilik* (transnationalism) kavramını benimseme konusunda artan bir ilgiye tanık olunmaktadır. Nitekim bunun bir yansıması olarak ulusötesicilik kavramının İngilizce karşılığı için yapılan bir Google araması, 76.700'ü akademik belge olmak üzere yaklaşık 1.79 milyon sonuç bulmaktadır(2).

Öte yandan günümüzde ulusötesiciliğin bir sonucu olarak görülebilecek *ulusötesi mekânları* (transnational spaces) anlamak da sosyal bilimciler için önemli bir görev haline gelmiştir. Çünkü ulusötesi (sosyal) mekânlar, birçok insanın günlük yaşamlarının gerçekleştiği ve toplumsal anlamın üretildiği sosyo-mekânsal bağlam olarak kabul edilmektedir (Dahinden vd., 2012). Ayrıca ulusötesi mekânların, gruplar ve kişiler arasında gerçekleşen günlük sosyal, ekonomik ve kültürel alışverişler sayesinde dünya çapında farklı yerler arasında görünmez köprüler kurma gücüne sahip olduğu varsayılmakta ve bu mekânları anlamanın, sosyal teori üretiminin merkezinde yer aldığı düşünülmektedir (Dahinden vd., 2012). Mekânın gündelik yaşamlar için önemi, uzun süreden beri sosyal bilimciler tarafından gözlemlenmekte ve insanların gündelik sosyal etkileşimlerinin boşluk içinde değil, mekânda ve mekân aracılığıyla gerçekleştiğine inanılmaktadır. Bu yüzden ulusötesi

sosyal ilişkiler bağlamında mekânsal/yersel meselenin yeniden ele alınması, çağdaş sosyal teorinin gelişimi için de önem taşımaktadır.

Ulusötesicilik literatürü, genellikle çok sayıda insanın iki veya daha fazla ulus devlette, fiziksel yerler ve topluluklar arasında esnetilmiş veya ikili olarak konumlanmış olan sosyal dünyalarda yaşadığı; bu yaşam alanlarında bir araya getirilen deneyimlerin insanların kültürel dağarcıklarını oluşturmak, dolayısıyla da çoklu kimlikler inşa etmesini sağlamak üzere biriktirildiği gerçeğinin altını çizmektedir (örn. Hannerz, 1996). Her yaşam alanı, yerel aidiyet ve dışlanma hikâyelerini ve stereotiplerini, kültürel farklılığın ve sınıfsal/etnik ayrışmanın coğrafyalarını, ırkçı sosyo-ekonomik hiyerarşilerini içeren bir dizi kimlik-etkileme etmenini de temsil etmektedir (Vertovec, 2001).

Bazen ulusötesiciliğin eşanlamlısı olarak, ama çoğunlukla, bu köklü araştırma geleneğini güçlendirmek ve yeni anlayışlarla genişletmek için kullanılan *yerelötesilik* (translocality) veya *yerelötesicilik* (translocalism) kavramları da son yıllarda ilgi odağı haline gelmiştir (Greiner ve Sakdapolrak, 2013a). Burada ayrıca, 1990'lı yıllarda beşeri coğrafya ve antropoloji disiplinlerinde açık ve ilişkisel mekân/yer fikirlerini geliştiren *yersel* ve *mekânsal dönüş*lerden yararlanmak suretiyle göçmen ulusötesiciliğinin toplumsal karmaşıklığına dışsal bir bakış geliştirmeye ve kullanılan analitik araç setine yer perspektifi eklemeye çalışan kavramsal çalışmaları da unutmamak gerekir (Gielis, 2009).

Bu yazı sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, psikoloji ve beşeri coğrafyadan bazı çalışmaları birleştirerek ulusötesicilik bağlamında yeni sosyal coğrafyalar yaratan ulusötesi ve yerelötesi toplulukları, kimlikleri ve mekânları/yerleri ele almaktadır. Çalışmada önce, göç araştırmalarına yeni bir mercek sunan ulusötesiciliğin ortaya çıkışı ve genişletilmesi gözden geçirilmekte; hemen ardından gelen üçüncü bölümde ulusötesi göçü anlamada bir zemin oluşturmak adına küreselleşme-göç ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölüm, ulusötesi topluluklara, onların temel pratiklerine ve ulusötesi kimliklere ayrılırken; beşinci bölümde, bu topluluklar tarafından inşa edilen ulusötesi mekânlar incelenmektedir. Çalışma, yeni araştırmalar yapılması ihtiyacına da dikkat çeken kısa bir sonuç yerineyle son bulmaktadır.

2.Ulusötesicilik, Yerelötesilik ve Yersel Bakış Açıları

2.1.Yeni Bir Bakış Açısı Olarak Ulusötesiciliğin Ortaya Çıkışı

Daha önce belirtildiği gibi uzun süre boyunca göç araştırmacıları, göçmenleri köklerinden koparılan, evini ve ülkesini geride bırakan ve farklı bir toplum-kültür içinde sancılı birleşme süreciyle yüz yüze gelen kişiler olarak görmüştür. Ancak göçle uğraşan akademik çevrelerde, son 25-30 yıl içinde göçmenlere bakış açısında önemli değişiklikler yaşanmış ve bu bağlamda göç araştırmalarında, ulusötesicilik kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Wahlbeck, 2015).

Basch ve arkadaşları (1994:8) tarafından ulusötesicilik, "göçmenlerin köken ve yerleştikleri toplumları birbirine bağlayan, çok katmanlı toplumsal ilişkileri şekillendiren ve sürdüren süreçler" olarak tanımlanmış; bu süreçler, birçok göçmenin coğrafi, kültürel ve politik sınırları aşan sosyal alanlar inşa ettiğini vurgulamak için kullanılmıştır. Daha yakın zamanlarda bazı akademisyenler ulusötesi göçü, göçmenlerin birden fazla toplumda eşzamanlı olarak *gömülülüğü* (embeddedness) sayesinde sürekli yeniden işleyen *akışkan sosyal mekânlar* içinde yer alması olarak ifade etmiştir (Levitt ve Glick-Schiller, 2004; Pries, 2005; Smith, 2005). Bu mekânlar, çok katmanlı ve çok yerlidir; sadece gönderen ve kabul eden ülkeleri değil, bununla birlikte göçmenleri aynı ulustan ve aynı dinden kimselere bağlayan dünyanın başka yerlerini de içermektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007).

Göç araştırmacıları, göçmenlerin ayrıldıkları köken yerlerdeki insanlarla ve kurumlarla çeşitli şekillerde bağlantıyı sürdürdüğünün hemen hemen her zaman farkındaydı (Vertovec, 2001). Zira çağdaş göçmenler, ulusötesi yaşamları ilk yaşayan kişiler değildir ve günümüzde göçmenlerin

ulusötesi bağlantıları ve toplulukları için yeni dinamikler olsa da geçmişle önemli benzerliklere ve devamlılıklara sahiptir (Foner, 1997). Bunun yanısıra, her bir göç akışının karşı akışlarla sonuçlandığı bilgisi (Ravenstein, 1885, 1889), ulusötesi bağların birinci nesil arasında devam eden önemi (Thomas ve Znaniecki,1918-1920), eski göçler arasında bile asimilasyonun başarısızlığı (Glazer ve Moynihan, 1963), geri dönüş göçü (Appleyard, 1962; Gmelch, 1980), göçmen ağlarının ve göçün içsel, birikimli süreçler olarak önemi (Massey vd., 1987), göç araştırmalarında tanıdık gelen yaklaşımlardı (Faist, 2004a), hatta toplumsal eleştirmen Randolph S.Bourne'ün (1916) kullandığı *Ulusötesi Amerika* (*Trans-national America*), bu konuda oldukça eski ve dikkate değer bir başlıktı (Kivisto, 2001).

Çoktan beridir göçmenlerin anavatanla olan bağlantı biçimlerindeki benzerliklere dikkat çekildiği halde; mevcut ulusötesi yaklaşım, bugünün bağlantılarının önceki biçimlerinden neden farklı ya da daha yoğun olduğunu anlamanın üzerinde durmaktadır (Portes vd., 1999). Dolayısıyla, dün bulunmuş gibi görünse de ulusötesicilik yeni bir olguyu değil, yeni bir bakış açısını temsil etmektedir (Portes, 2003). Çağlar'ın (2001: 607) belirttiği gibi ulusötesicilik, "uluslararası emek göçünün tetiklediği kişilerin, malların, bilginin ve sembollerin dolaşımsal akışlarının artan yoğunluğunu ve kapsamını görünür hale getiren yeni bir analitik mercek sunmaktadır".

Göç araştırmalarının çoğu, 1920-1930'lardan 1980'li yılların sonuna kadar, genel olarak göçmenlerin göç ettiği yerlere kendilerini adapte etme ya da toplumsal olarak dışlanmalarına odaklanma eğilimi içinde olmuştur (Vertovec, 2001). 1990'lı yıllara gelindiğinde Amerika'daki antropolojik tartışmalarda ortaya çıkan göçmenler arasındaki ulusötesi olayların analizi, sonra diğer disiplinlere de sıçramıştır. Bu tartışma, göçün ve onun sosyal sonuçlarının eskisi gibi aynı örüntüleri izlemediği ve çağdaş göçmenlerin sınır aşan sosyal alanlarını tanımlamak için yeni bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç olduğu anlayışı etrafında yürütülmüştür. Bu doğrultuda bir dizi anahtar metin aracılığıyla 1990'ların başında göçmenlerin göç ettikleri ulus devletin sınırlarının dışındaki ailelere, topluluklara, geleneklere ve sorunlara bağlılıklarını vurgulayan bir göç yaklaşımının yükselişine tanık olunmuştur (bkz. Basch vd., 1994; Glick-Schiller vd., 1992a; Rouse 1991). Göç araştırmaları için bir perspektif değişimini ifade eden ulusötesi yaklaşım, 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca hızla gelişmiştir (3).

Kapitalist dünya sisteminin merkezindeki gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ulusötesicilik kavramı, yeni göçmen topluluklarının kendine özgü ve karakteristik özelliklerini yakalama girişiminde bulunanlar tarafından benimsenerek göç araştırmacılarının sözlüğünde yerini almış ve kavrama yöneltilen eleştirilere rağmen geçen yıllar içinde de yaygınlaşmıştır. Hatta göç uzmanı bir kadronun özel bir dikkat vermesiyle ulusötesicilik yeni bir alt disiplin olarak şekillenmeye başlamıştır (Özkul, 2012a). Çoğu bilim insanı artık, birçok çağdaş göçmenin ve hatta mültecinin köken ülkeleriyle çeşitli bağlar kurduğunu, kendi ülkelerinde aktif olmaya devam ettiğini, fakat aynı zamanda onları kabul eden ülkelerin bir parçası haline geldiğini, yerleştikleri bu ülkelere katıldığını kabul etmektedir (Al-Ali vd., 2001; Levitt ve Jaworsky, 2007). Bu yüzden ulusötesi bir bakış açısı, eş zamanlı olarak hem yerleşilen hem de köken ülkeyle ilişkili olmaya ve sınır ötesi sosyal alanların bir sonucu olarak farklı lokasyonların birbirine karşılıklı bağlılığına vurgu yapmaktadır (Levitt ve Glick-Schiller, 2004; Vertovec, 2009). Bu haliyle göç çalışmaları alanında yeni bakış açısının, göçmenlerin göç ettikleri ülkeye adaptasyonunu açıklayan diğer iki perspektif (asimilasyon ile diaspora) arasında durduğu ileri sürülmektedir (Bradatan vd., 2010).

Artık bir dizi disiplin içinde akademisyenler, gittikçe küreselleşen bir dünyada ulusötesi toplulukların ve pratiklerin gelişimini tanımlamakta ve izler aramakta, kimlik ve vatandaşlık için etkilerini incelemektedir (Vertovec, 1999). Araştırmacılar, göçmenler ve onların soyundan gelenlerin yerleştikleri yerlerin bir parçası haline geldikçe; nasıl sınırların ötesine geçen ailesel, sosyal, ekonomik, dini, politik ve kültürel süreçlere katıldıklarını ele almaktadır (Basch vd., 1994, Faist

2000a, 2000b; Glick-Schiller ve Fouron, 1999; Guarnizo ve Diaz, 1999; Itzigsohn vd., 1999; Kivisto, 2001; Levitt, 2001; Østergaard-Nielsen, 2001; Portes vd., 1999; Smith ve Guarnizo, 1998).

Başlangıçta ulusötesicilik literatürü içindeki kuramsallaşma, ağırlıklı olarak Orta ve Güney Amerikalı göçmenlere vurguyla Amerika Birleşik Devletleri'ndeki deneyimler tarafından yönlendirilmişti (Al-Ali vd., 2001). Ancak ulusötesicilik ve ulusötesi topluluklar üzerine üretilen literatür zamanla genişleyerek ulusötesi sosyal, ekonomik ve politik pratiklere yönelmiş; Batı Avrupa'daki Türkler ve Kürtlerden (Faist, 1999; Wahlbeck, 1999) Avustralya'daki eski Yugoslavya'dan gelen gruplara (Skrbiš, 1999) ve dünya genelindeki Çinli işçilere (Ong vd., 1997; Wong, 1997) Hint kökenli göçmen topluluklarına (Voigt-Graf, 2004, 2005), Bosnalı ve Eritreli mültecilere (Al-Ali vd., 2001) kadar farklı bölgelerde ve gruplar arasında yapılan göç araştırmalarında bir özellik haline gelmiştir.

2.2.Ulusötesicilik Kavramının Genişletilmesi: Yerelötesilik

Ulusötesicilik teorileri, ulusal sınırları gittikçe aşan sosyal alanları kavrama, metodolojik milliyetçiliğin sınırlamalarını aşma ve mevcut ulus ve vatandaşlık kavramlarına meydan okuma gerekliliğinden ortaya çıktığında, öncelikle *yersiz-yurtsuzlaşma* (deterritorialization) süreçleri ve mekânsal olarak sınırsız topluluklar kavramlarıyla ilgilenmiştir (Appadurai, 1996; Castells, 2008a, 2008b, 2013; Wimmer ve Glick-Schiller, 2002). 1990'lı yılların ortalarından beri ulusötesicilik uzmanları, uluslararası göçün yerelleşme olgusuyla da uğraşmaktadır (Ley, 2004). Bu değişim, ulusötesiciliğin daha çok bölgeselleştirilmiş kavramlarına katkıda bulunmuş ve kentler, mahalleler, evler ve aileler gibi belirli yerel bölgelerdeki küresel ve yerel dinamikleri eklemlemeye dikkat çekmiş, *yerelden-yerele ilişkiler* (Guarnizo ve Smith, 1998), *ulusötesi şehircilik* (Smith, 2001) ve *kültürel yerler* (Olwig, 1997) gibi konulara ilgiyi arttırmıştır (Greiner ve Sakdapolrak, 2013a). Bu, ulusötesiciliğin genişlemesi ve derinleşmesi anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda ulusötesi toplumsal ilişkilerin yersiz-yurtsuzlaşmış ağlarının göçmen aktörler tarafından şekillendirildiği bir mekân olarak nitelenen ve yerelden yerele ilişkilerin bir formu olarak kabul edilen *yerelötesilik* (translocality), yaygın bir biçimde *gömülü ulusötesicilik* (grounded transnationalism) şeklinde görülmeye başlanmıştır (Brickell ve Datta, 2011).

Yazılarını sıklıkla ulusötesi yaklaşımların anlayışlarına dayandıran ve yerelötesilik kavramını kullanan araştırmacıların, gömülü ulusötesiciliğe doğru bir yöneliminin ardından yerel bağlamlar ve hareketli aktörlerin yerleşikliği (*situatedness*) ile ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu araştırmacılar aynı zamanda, sınır aşmanın diğer boyutlarına ve göç tarafından yaratılan sosyo-mekânsal şekillenimlere dikkat vererek analitik odaklarını ulus-devlet sınırlarının ötesine genişletmiştir. Yerelötesilik üzerine gittikçe büyüyen literatür incelendiğinde; hareketlilik, *bağlantılılık* (connectedness), ağlar, yer, yerellik (lokalite) ve yereller, akışlar, seyahat, transfer ve sirkülasyon kavramları etrafında dönen terimlerle karşı karşıya kalınmaktadır (Greiner ve Sakdapolrak, 2013a). Bazı araştırmacılar, farklı sosyal teori birikimlerine (örn.Giddens) referansla bu terimleri sentezleyerek (örn. Brickell ve Datta 2011; Greiner ve Sakdapolrak 2013b), kavramsal tutarlılık arayışında olduğu halde; bazıları da hareketlilikleri ve mekânsal bağlantılılığın birden fazla şeklini tanımlamak için yerelötesiliği bir *şemsiye terim* olarak kullanmaktadır (örn. Grillo ve Riccio 2004; Ma 2002).

Yerelötesilik, hem birçok sirkülasyon ve transferden kaynaklanan olguların toplamına değinen açıklayıcı bir araç hem de bu olgulara ilişkin araştırmalarda kavramsal bir perspektif olarak kullanılmaktadır (Freitag ve von Oppen, 2010:5). Bu perspektiften, bölgesel sınırlamaları sorgulamada yararlanılmaktadır ve bu sayede dünyanın farklı ölçeklerdeki sınır aşan ve mekânsal farklılıkların üretilmesi ve yeniden üretilmesiyle sonuçlanan süreçler yoluyla oluşturulduğu vurgulanmaktadır. Yerelötesi bir bakış açısı, bu süreçlerin daha açık ve daha doğrusal bir şekilde araştırılmasını sağlamakta ve yerler, kurumlar ve aktörler arasındaki bağlantılılığın çeşitli ve çelişkili etkilerini

yakalamaktadır (Greiner ve Sakdapolrak, 2013a). *Yerelötesi* (translocal), göçmenler tarafından yaratılan ve deneyimlenen iki veya daha fazla özel lokalite arasındaki bağlantıları tanımlamaktadır (Hoerder, 2013). *Yerelötesilik*, en basit anlatımıyla *birden fazla lokasyonla tanımlanmış olma* olarak ifade edilmekte; bu nedenle de bütüncül bir bağlamda *yerellikler*i ve hareketliliği eş zamanlı olarak ele almak için kullanılmaktadır (Greiner ve Sakdapolrak, 2013a: 375). Hareketlilik yoluyla yaratılmış mekânın ilişkisel boyutlarının anlaşılmasını kolaylaştırmak için de yerelötesiliğe başvurulmaktadır. Böyle bir yaklaşım, konteyner mekânlar kavramının ve *burada* ile *orada* arasındaki ikiliğin üstesinden gelinmesine yardımcı olmaktadır. Yerelötesilik, insanların, kaynakların, uygulamaların ve fikirlerin dolaşımını kolaylaştıran, çok yönlü ve örtüşen ağların ortaya çıkışını da ifade etmektedir ki bu yerelötesi ağların hem insanların eylemleri tarafından yapılandırıldığını hem de bu eylemlere yönelik bir yapı sağladığını belirtmek için Giddens'in (1984) Yapılaştırma Teorisi'nden yararlanılmaktadır (bkz. Greiner ve Sakdapolrak 2013b). Yerelötesilik, insanların yaşamlarında yerelliklerin önemini göz ardı etmeden hareketlilik formlarını çoğaltmasına dikkat çekmektedir ve temel düşüncesi, *hareketlilik sırasında yerleşiklik*tir (Brickell ve Datta, 2011: 3).

2.3.Göçmen Ulusötesiciliğinde Yersel Bir Bakış Açısı

Yine yakın zamanlarda göçmen ulusötesiciliği çalışmalarına eklenen başka teorik yaklaşımlar da olmuştur. Bunlardan biri, ulusötesi göç araştırmaları için yersel bir dönüş yaratma çabaları çerçevesinde Gielis'in (2009) ileri sürdüğü *küresel göçmen yerleri anlayışı*dır. Gielis (2009), çeşitli sınır ötesi yerler boyunca sosyal ağların yaygınlaştırılması ve bunun sonucunda ortaya çıkan ağ üyeleri arasındaki karmaşık ilişkiler demek olan sosyal ağların *iç karmaşıklığı* konusunda, göçmen ulusötesiciliği çalışmalarında iyi işler yapıldığını belirtmektedir (2009:272). Nitekim ulusötesi ağların iç karmaşıklığını kavramak için bu yazıda da sıklıkla değinilen yer ve mekân ile ilgili olarak ulusötesi toplumsal mekânlar (Faist 2000a; Pries, 2001) ve ulusötesi köylüler (Levitt, 2001) gibi bazı önemli teorik çerçeveler üretilmiştir.

Ancak Gielis (2009), ulusötesi göçmenlerin ait olduğu (hem sınır aşan hem de yeni yerleşilen ülke içinde), gündelik yaşamlarında etkileşim içinde bulunduğu, çeşitli sosyal ağların ve birbirleriyle ilişkilerin karmaşıklığını anlamak için göçmen ulusötesiciliğinde bir *dışsal karmaşıklık* kavramsallaştırmasına gereksinim olduğuna, bunun da *yersel* (placial) bir bakış açısıyla mümkün olabileceğine dikkat çekmektedir. Ona göre ağsal bir bakış açısı, iç karmaşıklığın incelenmesi için kullanışlı olmasına rağmen, dışsal karmaşıklığın incelenmesi için fazla etkili değildir. Ulusötesi göçmenlerin gündelik yaşamlarında sosyal ağların nasıl etkileşime girdiğinin gerçek bir resmini elde etmek, bu ağlara analitik bir mesafeyle bakmayı gerektirmektedir ve bu mesafeyi bir ağ merceği kullanarak korumak çok zordur. Ev, işyeri veya köy gibi göçmen yerleri üzerine odaklanmak, bu analitik mesafeyi sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda birbiriyle ilişkili sosyal ağları, yerde görünür kılabilecek ve çeşitli ağların o yerle nasıl kesiştiğini gösterebilecektir (Gielis, 2009:272).

Yerler (places) (4), beşeri ve sosyal yaşamda anlamlıdır; çünkü insanlar, somutlaşmış algılarında her zaman yerlerde bulunmaktadır (Gielis, 2009) ve yer olmadan benlik olamamaktadır (Casey, 2001:684). Yer olmaksızın bir *benlik* (self) olamayacağı gibi aynı şey, *sosyal benlik* için de geçerlidir. İnsanlar, sosyal dünyalarını *yersel* bir yöntemle algılamakta ve bu, her sosyal ağın kendine ait bir yeri olduğu anlamına gelmektedir. Tıpkı tenisin, tenis kortunda oynanması, okul arkadaşlarıyla sosyalleşmenin sınıfta, kantinde olması, çalışmanın işyerinde yapılması, aile üyeleriyle sosyalleşmenin evde gerçekleşmesi gibi. Tüm sosyal ağlar, tek bir yerde toplanmamasına rağmen onlar en azından bazı yerlere atfedilmektedir. Birisi ailesini düşündüğünde, evlerinde nasıl yaşadıkları ve okul arkadaşlarını hatırladığında, sınıf ortamında, kantinde arkadaşlarla yaşananlar aklına gelmektedir. Bu şekilde yerler, sosyal anlamlarla dolu; aynı zamanda da sosyal yaşamın özelliklerine sahip hale gelmektediir. Appadurai'ye (1995) göre, bu tür bir *yersel sosyal ilişkiler anlayışı*, ulusötesi göçmenler gibi sınırların ötesinde sosyal ilişkiler inşa eden insanlar için de geçerlidir. Söz konusu ilişkiler,

deneyimlenmiş yerelliklerdir ve bu şekilde ulusötesi göçmenler yerelötesiliklerde yaşamaktadır. Yerelötesilik kavramı, bir göçmenin sadece bedensel olarak durduğu yerde bulunan sosyal ilişkileri deneyimlemeye değil, yanı sıra yersel olarak başka yerlerde bulunan sosyal ilişkileri deneyimlemenin önemine de işaret etmektedir. Öte yandan Gielis'e (2009) göre, bir yer ile bir sosyal ağ arasında bire bir önemli bir ilişki yoktur ve bu, insanların bir yer içinde çok sayıda yeri (ve eşlik eden sosyal ağları) deneyimleyebileceği anlamına gelmektedir. Bu argüman, Gielis'in yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Doreen Massey (1994), gittikçe daha da birbirine bağlı bir dünyada yerlerin artık ayrı ve sınırlandırılmış varlıklar olarak görülemeyeceğini; bunun yerine onların birbirine bağlı ve açık olarak düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Zaten günümüzde sosyal bilimler, yerlerin sadece yerel değil, aynı zamanda daha geniş dünyayla bağlantılı olduğu fikrini büyük ölçüde kabul etmektedir. Massey'e (1994:120) göre yerler, "sosyal ilişkilerin kesişimindeki özel anlar"dır ve bu yüzden onlar, sosyal yapılardır: "Yerellikler, somut sosyal ilişkilerin ve sosyal süreçlerin kesişimlerinden ve etkileşimlerinden üretilmiş yapılardır". O, her bir yerin dışındaki çok sayıda yerle ve ayrıca sosyal süreçle ilgili olduğunu ve dolayısıyla (bedensel olarak) durulan yerde, eşzamanlı olarak her yerde varoluş hissedilebileceğini iddia etmektedir (Massey 1994: 162).

Çoklu yer ve sosyal süreçle etkileşime atıfta bulunan bu *ilerleyen küresel yer anlayışı*, ulusötesi göç araştırmalarında yersel bir bakış açısı için yerlerin ilişkiselliğinin farkında olmayı öne çıkarmaktadır ki bu şekilde çeşitli sosyal ağların bir arada nasıl kesiştiği görülebilmektedir. Kaybolma riski altındaki tek bir ağın dalgaları üzerinde gezinmek yerine, bir yer merceği, yerde durmak suretiyle (tüm ağları ve ilişkileri olan) dünyayı dolaşmayı mümkün kılmaktadır ve bu anlamda ulusötesi göçmenlerin katıldığı çeşitli sosyal ağları incelemek için dolaylı bir yol sağlamaktadır (Gielis, 2009). Ulusötesi toplulukların dışsal karmaşıklığını kavramak için geliştirilen yer kavramsallaştırması, bize içedönük ve yerel bir göçmen yerleri anlayışından açık ve ilişkisel göçmen yerleri anlayışına geçişi vermektedir.

Gielis (2009), göçmen ulusötesiciliğinin sosyal karmaşıklığının yerde gözlemlemek için iki yol önermektedir: *Sosyal ağların buluşma yerleri ve yerelötesilikler olarak göçmen yerleri*. Birincisi, göçmenlerin fiziksel olarak bulunduğu, ait olduğu çeşitli sosyal ağların toplanarak somutlaştığı ve birbirleriyle kesiştiği göçmen yerlerini anlatırken; ikincisi, ulusötesi göçmenlerin bedensel olarak lokasyon değiştirmeden başka yerlere (insanlara) ulaşma yerlerini, sanal ya da hayal edilmiş yerleri ifade etmektedir.

Göçmen yerleri, *arasındalık* (in-betweenness) durumuna atıfta bulunan yerelötesilikler şeklinde incelendiğinde; kavramsal olarak yerler, artık birbirinden ayrı düşünülememekte; ulusötesi göçmen eş zamanlı olarak birkaç yerde yaşarken, onun bu yerin içinde ve dışında olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle ulusötesi bir göçmen, daha ziyade yerin sürekliliği boyunca devamlı hareket halindeki; her zaman farklı yerler (insanlar) *arasındaki varlık* olarak görülmektedir.

3.Göç-Küreselleşme İlişkisi

Glick-Schiller ve arkadaşları (1992b) dünyanın küresel bir kapitalist sistem tarafından birbirine bağlı olduğunu kabul ederek ulusötesiciliği analiz etmeye başlamamız gerektiğini ifade etmektedir. Araştırmacılar, böyle bir bakış açısının, uluslararası göç akışlarını şekillendiren ekonomik güçleri ve göçmenlerin bu güçlere verdikleri cevapları ve onların dünya çapında tarihsel olarak farklı güç ve eşitsizlik bağlamında hayatta kalma stratejilerini, kültürel uygulamalarını ve kimliklerini incelememize olanak sağlayacağını ileri sürmektedir (Glick-Schiller vd., 1992b). Küreselleşmenin koşullarıyla insanların ulusötesi bağları ve faaliyetleri için fırsatların arttığı açıkça görülmektedir (Pitkänen, 2012). Ayrıca göçmenlerin yerler ile yerleri etkileyen eylemler arasındaki bağlantıları aracılığıyla yerel, ulusal ve küresel ölçekteki çağdaş dönüşümlerin aktif aktörleri olduğu ifade

edilmektedir (Glick-Schiller ve Çağlar, 2009). Bu nedenle ulusötesi göç, hem küreselleşme süreçlerinin bir dışavurumu hem de bir sonucu olarak görülebilir.

Göç, yeni bir şey değildir. İnsanlar her zaman kendi ülkelerinin içinde ve dışında, daha iyi ekonomik ve sosyal fırsatlar aramak için evlerinden ayrılmışlardır. Ancak günümüz dünyasında, insanlar ulusal sınırların ötesine geçmişte olduğundan daha sık ve uzak mesafelerde hareket etmektedir. Bu bağlamda ekonomik küreselleşmenin ülkeler arasındaki eşitsizliği arttırdığından birçok kişi için göçün, bir seçim değil ekonomik bir gereklilik haline geldiği ve küresel insan hareketliliğinde yeni bir dönüm noktası oluşturduğu düşünülmektedir (Čiarnienė ve Kumpikaitė, 2008). Uluslararası göç, özellikle Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç düzeninin çöktüğü, yeni büyük nüfus akışlarının önünün açıldığı 1990'lı yılların başında, aniden uluslararası siyasette, buna paralel şekilde akademide önemli bir konu haline gelmiştir (Castles, 2002). Son yıllarda da akademik çevrelerde sınır aşan nüfus hareketliliğinin küreselleşmeyi oluşturan diğer akışlarla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı ve çağdaş dünyada toplumsal dönüşümün kilit güçlerinden biri olduğuna ilişkin yaygın bir kanaat oluşmuştur (Li, 2008; McDowell vd., 2012). Bu bağlamda başarılı göçmenlerin döviz havaleleri yoluyla köken bölgelerde ekonomik ve sosyal yapıları yeniden şekillendirdiğine; genç yetişkinlerin yokluğunun, toplum dinamiklerini dönüştürdüğüne; bu dönüşümden kaynağını alan toplumsal cinsiyet dengesizliklerinin, aile yapılarını, toplumsal cinsiyet rollerini ve bakım paternlerini değiştirdiğine ve geriye dönenlerin, teknik bilgi, yeni sosyal tutumlar ve değişmiş kültürel değerler gibi sosyal havaleleri beraberinde getirdiğine sıkça vurgu yapılmaktadır (International Migration Institute-IMI, 2006).

Uluslararası göçmenlerin onları kabul eden ülkelere daimi olarak yerleşmesi, ev sahibi ülkenin sosyal ve kültürel, fakat aynı zamanda kentsel görünümlerinde başkalaşmaları da içeren değişiklikler meydana getirmektedir. Göçmenlerin kültürel kurumları, ibadethaneleri, restoranları, işyerleri ve farklı giyim-kuşamları, kabul eden ülke kentlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir (Ehrkamp, 2005). Öte yandan Türkiye'den Almanya'ya gelenlerde olduğu gibi ilk nesil göçmenlerin başlangıçtaki memlekete geri dönüş planları ve istekleri, zamanla yerleştikleri ülkede çoğalan çocukları ve torunlarıyla büyük ölçüde değişikliğe uğramış ve gittikleri yerlerde kalmaya karar vermiş olsalar da onlar kendi ülkeleriyle yakın bağlarını da korumaktadırlar. Böylece onların yaşamak için kullandıkları yerler, göç ettikleri ülkelerin mekânlarının ulusötesileşmesine yol açmaktadır (Çağlar, 2001).

Genellikle uluslararası göçün küreselleşme dinamikleriyle gittikçe hızlandığı, göçmenlerin artık daha uzun mesafelerde seyahat ettiği ve göçlerin göçmenlerin kökeni ve varış yeri açısından çok daha çeşitli hale geldiği ileri sürülmüştür (Arango, 2000; Castles ve Miller, 2009). Hatta bu çerçevede göçün kabul eden toplumlarda benzeri görülmemiş düzeyde göçmen çeşitliliğine yol açtığına işaret etmek üzere *süper çeşitlilik* terimi ortaya atılmıştır (Vertovec, 2007). Aynı zamanda uluslararası göç sistemlerinde toplumların artan bütünleşmesiyle gittikçe daha fazla sayıda ülkenin içeriye ve dışarıya göç olgusunu deneyimlediği ifade edilmiştir (de Haas, 2010). Uluslararası göçün hacmi, çeşitliliği, coğrafi kapsamı ve karmaşıklığı konusunda varsayılan artışlar, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişmelere ve daha genel olarak küreselleşme süreçlerine bağlanmıştır (Czaika ve de Haas, 2015).

Küreselleşmenin başlıca özellikleri, serbest ticaretin önündeki engellerin ortadan kaldırılması, dünya çapında ekonomik bütünleşme (Stiglitz, 2002), ulus devletlerin arasındaki politik, ekonomik ve sosyal karşılıklı bağımlılığın artması (Kritz ve Zlotnik, 1992), gittikçe daha fazla gözenekli hale gelen sınırlar, engelsiz sınır aşan mal, hizmet, sermaye, bilgi akışları, sayıları ve içerdiği ülkeler açısından sürekli artan uluslararası göç olarak belirtilmiştir (Castles ve Miller, 2009). Ana hatlarıyla "çağdaş sosyal yaşamın tüm yönlerinde dünya çapında birbirine bağlılığın genişletilmesi, derinleştirilmesi ve hızlandırılması" olarak tanımlanan küreselleşme (Held vd., 2000: 15), aynı zamanda teknolojik ve politik bir süreç olarak da görülmüştür (Czaika ve de Haas, 2015). Bu bağlamda, teknolojik

ilerlemelerin insanların kapasitelerini ve göç etme isteklerini arttırdığı değerlendirilmiştir (de Haas, 2009). Teknolojik değişim ilk olarak, seyahat ve iletişim maliyetlerini düşürerek hareketlilik üzerindeki kaynak kısıtlamalarını aşağı çekmiştir (Castles, 2010). Bu değişim ikinci olarak, köken ülkede geride kalanlara para göndermeyi ve köken ile hedef ülkeler arasında ileri-geri seyahat etmeyi kolaylaştırarak göçmen ağlarını ve ulusötesi bağları, aile ve arkadaşlarla bağlantıda kalmayı güçlendirmiştir (Faist, 2000a; Vertovec, 2001). Son olarak, uydu bağlantılı televizyon, mobil telefonlar ve internet üzerinden küresel bilgiye erişimin, yanı sıra okuryazarlığın ve eğitimin yükselmesi, insanların başka ülkelerdeki fırsatların farkında olmasını sağlamış ve bu yerlerin bilinirliğini arttırmıştır (Czaika ve de Haas, 2015).

Bununla birlikte, çağdaş küreselleşmenin sadece teknolojik ilerleme değil, aynı zamanda politik ve ideolojik değişim tarafından da desteklendiğini vurgulamak gerekir. Özellikle 1980'lerden beri, asimetrik olmasına rağmen, ticaret ve sermaye akışları için uluslararası engellerin kaldırılmasıyla birlikte başlayan (serbest) piyasa ekonomisine yönelik küresel bir politik yönelim olmuştur. Bu süreç, 1980'lerde hız kazanarak yerli ve uluslararası ekonomik düzenleme gündemi için itici güç halini almıştır. Küreselleşme eğilimi, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra piyasa serbestleşmesi, özelleştirme ve kuralsızlaşmanın önemine ilişkin Washington Uzlaşısının tahakkümüyle daha da hızlanmıştır (Gore, 2000). Böylece, küreselleşme teknolojik ilerlemeyle kolaylaştırılmış olsa da süreç, ideolojik değişimler ve Batılı liberal demokrasinin evrensel hale getirilmesi doğrultusundaki politik değişimler tarafından da yönlendirilmiştir.

Çağdaş küreselleşme, mekânla ilişki kurma konusunda büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bu sayede insan hareketliliği önemli ölçüde arttığı ve uluslararası iletişim kolaylaştığı için birçok bireyin gündelik yaşamları yalnızca tek bir coğrafi lokasyona bağlı kalmaktan kurtulmuş, onları ulusal sınırları aşarak birden fazla ülkeyi kapsayan mekânlara bağlamak suretiyle yeniden konumlandırmıştır. Küreselleşme kavramıyla özdeşleşmiş artan ekonomik, sosyal ve kültürel bağlantılı olma halinin gittikçe çeşitlenen ve coğrafi olarak uzak mesafeli köken ile hedef ülkeler arasında daha fazla sayıda göçü kolaylaştırdığı (Czaika ve de Haas, 2015); emek göçünün çağdaş coğrafyasının, gittikçe artan sayıda ülkenin küresel göç sistemlerine katılımını sağlayan dünya ekonomisinin ve emek piyasalarının küreselleşmesini yansıttığı (Salt, 1992) ve bunun göçünün küreselleşmesi olduğu savunulmaktadır (Castles ve Miller, 2009).

Uluslararası göçmenler, doğası gereği her zaman ulusal sınırları aşmıştır. Fakat daha önce, onların ya bir ulus devletten diğerine kalıcı olarak gidecekleri (*kalıcı yerleşim göçü*) ya da bir süre sonra memleketlerine geri dönecekleri (*geçici işgücü göçü*) varsayılmıştır. Kalıcı olarak yeni gelenlerin köken yerleriyle bağlarını kesip koparmaları ve böylece onların ve sonraki nesillerin sonuçta kabul eden toplum içinde tamamen asimile olmaları beklenmiştir. Diğer yandan da misafir işçi alan ülkelerdeki geçici göçmenler, demokratik devletlerin sınır dışı etme konusunda aciz kaldıkları, sosyal haklarını reddedemedikleri yerleşimcilere dönüşmüştür. Küreselleşme koşulları altında bu, klasik göç alan ülkelerde, etnik toplulukların kendi dillerini ve kültürlerini ikinci ve üçüncü kuşaklarda sürdürmesiyle uzun vadeli kültürel asimilasyon beklentisinin geçerliliğini yitirdiğinin, kültürel koruma ve topluluk oluşumu haklarını tanımak ve bunları sosyal eşitlik ve ayrımcılıktan korumaya bağlamak demek olan çok-kültürlülüğün geldiğinin işareti olmuştur (Castles, 2002).

Çok-kültürlülük terimi, muhtemelen devlet öncülüğündeki toplum mühendisliğinin izlerini taşımasından dolayı 1990'lı yıllarda popülaritesini yitirmiş olsa da çok-kültürlü ve çok-ırklı toplum kavramları, Batılı ülkelerde önemli ölçüde yerleşmiştir. Bu, göçten kaynaklanan ve çeşitli alanlarda tanınması gereken kültürel ve toplumsal değişimlerin yaşamın gerçekleri olduğunun yaygın kabulü ve göçün en büyük etkilerinden biri olarak görülmüştür. Sadece birkaç nesilde, ulusal teklik ve homojenlik üzerine eski efsaneler yerle bir olmuştur. Küreselleşme, uluslararası göçün karakterinde önemli değişiklikler yaparak göçmenlerin ev sahibi topluma katılım bağlamını da yeniden

şekillendirmiş; yeni kimlik ve aidiyet biçimleri, ulus-devlet aidiyetinin ve çok-kültürlülüğün ötesine geçmesine neden olmuştur (Castles, 2002). Böylece 1990'ların başından itibaren göçmen aidiyetinin yeni biçimleri olarak ulusötesicilik ve ulusötesi toplulukların önemine ilişkin tartışmalar ortaya çıkmıştır (Faist, 2004a).

4.Ulusötesi Topluluklar, Diasporalar ve Kimlikler

Sanayileşmiş ve hizmet sektöründe gelişmiş Kuzey'e, daha az gelişmiş Güney'den çalışmak ve köken yerlerdeki aileleri için para göndermek (ve sığınmak) üzere gittikçe daha fazla sayıda insan göç etme eğilimindedir. Çoğunlukla kırsal kökenli ve vasıfsız olan bu göçmenler, nispeten uzun süre yaşadıkları, periyodik olarak döndükleri ve daha sonra gelirlerinin bir bölümüyle köken yerlere yatırım yaptıkları, onların veya ailelerinin en azından bir kısmının temelli olarak terk etme planları yapmadığı bir ulus-devletten gelmektedir (Bruneau, 2010). Bu insanların gündelik yaşamları, uluslararası sınırlar boyunca çoklu ve sürekli bağlantılara dayanmakta ve ulusal kimlikleri birden fazla ulus-devlet ilişkisiyle yapılanmaktadır (Glick-Schiller vd., 1992b). Onlar, gittikleri yerlerde artık misafir değildir, çünkü yerleşmiş ve oturdukları ülkenin ekonomisi ve politik kurumlarına, yerelliklerine ve gündelik yaşam pratiklerine katılmaktadırlar. Göçmenler aynı zamanda, bağlantılar kurmak, kurumlar inşa etmek, alış-verişi yönetmek ve göç ettikleri ülkelerdeki yerel ve ulusal olayları etkilemek suretiyle göç ettikleri ülkeden başka yerlere de bağlıdır (Glick-Schiller vd., 1995).

Uluslararası hareket edenler ile yerinde kalanların zaman içinde ve mekân boyunca yoğun ve güçlü sosyal ve sembolik bağlar aracılığıyla en az iki ülkede bulunan ağlar ve dolaşım örüntülerine bağlandığı durumlar için *ulusötesi topluluk* kavramı kullanılmıştır (Faist, 2000a: 207). Ulusötesi bağlar ve bağlantılar, göçmenler, onların aileleri, kolektif grupları ve ikamet ettikleri iki veya daha fazla yerleşim yerinde önemli ekonomik, sosyo-kültürel ve politik etkilere sahip pratikleri içermektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007). Tüm bu pratikler, ulusötesi bir mekânın ortaya çıkışına katkı sağlamakta ve sınırların ötesinde insanların, malların, paranın, sembollerin ve fikirlerin hareketliliğini daha da arttırmaktadır (Faist, 2000a).

Her nekadar tarihsel ontolojisinde farklı olsalar da *ulusötesi* ve *diaspora,* son zamanlarda birbiriyle örtüşen, hemen hemen eşanlamlı kavramlar olarak kullanılmaya başlanmıştır. Dağılma, ortak bir özellik olsa da her ikisi birden günümüzde dağılmış olduğu iddia edilen veya dağınık olarak görülebilen neredeyse her tanımlanabilir grup için bir etiket halini almıştır (Collyer ve King, 2015). Uzun zaman boyunca sadece Yahudilerin dünyadaki dağılımını tanımlamak için kullanılan diaspora terimi, artık günlük dilde, göçün tüm formlarına ve göçle ilgili olmasa dahi bir halkın her türlü dağılımına uygulanmaktadır (Kennedy ve Roudometof, 2002). Aslına bakılırsa modern anlamda diaspora kavramının sık kullanılır hale gelmesi, göç dalgalarının artmasıyla ve göç edenlerin gittikleri yerlerde oluşturdukları kimliklerin, anavatan ile ilişkilendirilerek anlaşılmaya çalışılmasıyla ilgilidir (Uysal, 2014). Diasporik ve ulusötesi göçmenler, köken ülkeyle bağlantı kurmak gibi bazı ortak özelliklere sahip olsalar da aynı zamanda yerleşilen ülkeyle olan bağları bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu yüzden iki kavramın birbirine benzeyen ve ayırt edici özelliklerini belirlemeye çalışmak yararlı olabilir.

Safran'ın (1991) görüşlerini biraz değiştiren Cohen (1996: 515), diasporanın temel özelliklerini, asıl anavatandan, çoğunlukla travmatik olarak, iki veya daha fazla yabancı bölgeye *dağılma*; lokasyonu, tarihi ve başarıları da içerecek şekilde anavatan hakkındaki *kolektif bellek* ve mit; atalara ilişkin *anavatanın idealleştirilmesi* ve onun korunması, restorasyonu, güvenliği, refahı ve hatta yaratılması için kolektif bir taahhüt; topluca onaylanan bir dönüş hareketinin gelişmesi; uzun bir sürede devam etmiş ve ayırt edicilik duygusuna, ortak tarih ve kadere olan inanca dayanan güçlü bir *etnik grup bilinci*; ev sahibi toplumlarla sorunlu bir ilişki; diğer yerleşilmiş ülkelerdeki etnik grup üyeleriyle empati ve dayanışma duygusu şeklinde sıralamaktadır. Buna göre diasporik insanların

yaşamları, evlerine geri dönme acizliği nedeniyle orada yaşadıkları için onları kabul eden ülkeye ya çok az karışmakta ya da hiç karışmamaktadır (Bradatan vd., 2010). Diasporik bir göçmen, yalnızca etnik grubunun bir üyesi olarak kendisini tanımlamakla kalmayıp, aynı zamanda bu topluluğa güçlü şekilde bağlıdır. Bu yüzden de diasporik göçmen olmak, kimliği ve aidiyeti tek bir yere ve topluma sabitlenmiş bir topluluğun üyesi olmak anlamına gelmektedir (Özkul, 2012b). Oysa ulusötesi göçmenlerin, köken ülkeyle bağlantısını sürdürmesinin yanında, kabul eden ülkede kökleşmiş ve ev sahibi toplumun sosyal yaşamında yer almış, bağlı oldukları yerler *değişken* ve aidiyetleri *akışkan* insanlar (Özkul, 2012b) olduğunu burada hatırlamak gerekir.

Diaspora kavramının Yahudiler gibi kendi ulus devletlerini kurmadan önce dağılmış halklara uygulanması, milliyetçiliğin mitolojik bir yere, kurtarılacak bir toprağa, gelecekte bir ulus-devlet kurma projesine atıfta bulunduğu için daha uygundur (Kastoryano, 2006). Fakat diasporalar aynı zamanda, bir ulus-devletin oluşumundan sonra dini veya ulusal azınlıkların zorunlu sürgününden (örn. Ruanda Tutsileri, Asuri-Keldaniler, Sri Lanka'nın Tamil'i gibi) ortaya çıkmış da olabilir (Bruneau, 2010). Diğer diasporik grupların birçok özelliğini paylaşan bu tür diasporalar, henüz yerleşilmemiş bir ulus-devlet meselesi etrafında organize olmuşlardır ve onlar için vatan, geriye dönük bir inşadır (Cohen, 1996). Doğrusunu söylemek gerekirse vatan olmadığında, anavatan siyaseti ulus devletlerden toprak talepleriyle çatışmakta; bu gibi durumlarda da ortaya şiddet çıkmaktadır. Anavatan ya da ev sahibi ulus devletle mücadele etmeyen ulusötesi toplulukların durumu böyle değildir. Onlar, ekonomik perspektiflidir ve politik çıkarları, hem anavatan hem de ev sahibi ülkenin politikaları ile çevrelenmiştir (Bruneau, 2010).

Bruneau (2010), diasporaları ayıran şeyin, organizasyonel yapısının eşit olmayan yoğunluğu ve kendi köken ulusunun az çok uyguladığı etki olduğunu; buna bağlı olarak da günümüzde dinsel, girişimci, politik ve ırksal-kültürel dört ana diaspora tipi ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Dahası post-koloniyal dönemde ve göç bölgelerindeki toplumlarda, başka toplumsal oluşum türleri ortaya çıkacağı için diaspora kavramı, bir göç sürecinden kaynağını alan tüm dağılmış nüfus gruplarını tanımlamak için kullanmak uygun olmayabilir. Ancak yine de eski/yeni diasporalar, bir dizi sosyal organizasyon, hareketlilik ve iletişim yoluyla sürdürülen günümüzün ulusötesi topluluklarının bir türüne (Guarnizo ve Smith 1998; Vertovec, 1999), diaspora mekânı da ulusötesi bir mekân türü haline dönüşmüş olabilir (Dahlman, 2004).

4.1.Ulusötesi Göçmen Pratikleri

Sınır ötesi mekânlardaki faaliyet biçimleri, çeşitli boyutlarda değişmektedir ve bu konuya ilişkin olarak değişik görüşler vardır. Ulusötesi göçmen pratikleri için *yukarıdan ulusötesicilik* (küresel sermaye, medya ve siyasi kurumlar) ile *aşağıdan ulusötesicilik* (yerel, kökleşmiş faaliyetler) (Smith ve Guarnizo, 1998), *dar ulusötesicilik* (yüksek derecede kurumsallaşmış ve düzenli seyahatleri içeren devamlı faaliyetler) ile *geniş ulusötesicilik* (ara sıra, tek tük ya da hareketsiz) arasında ayrım yapan araştırmacılar bulunmaktadır (Itzigsohn vd., 1999). Guarnizo (1997) esas ulusötesiciliği, bireyin alışılagelmiş yaşamının ayrılmaz bir parçasını oluşturan; düzenli olarak girişilen ve örüntü haline gelmiş, dolayısıyla bir dereceye kadar öngörülebilir faaliyetler olarak tanımlarken; Portes (2001) analizin, formel ve düzenli olarak ulusötesi ekonomik, politik veya sosyo-kültürel faaliyetlerle uğraşan kişilerle sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Ulusötesi faaliyetlerin oluşumu ve karakteri, göçmenlerin köken yeri, orijinal ekonomik ve sosyal konumları ve göç koşullarına son derece bağlı bir kaynak olan sosyal sermayeleriyle yakından ilişkilidir (Portes ve Sensenbrenner, 1993). Bununla birlikte, göçmenlerin ekonomik, sosyo-kültürel ve politik ulusötesi faaliyetleri, yurtdışında gömülü oldukları bağlamsal koşullar ve kendi köken yerellikleri tarafından şekillendirilmektedir (Guarnizo ve Diaz, 1999).

Vertovec(2004) de ulusötesi göçmen pratiklerini, temel alanlardaki üç dönüşüm biçimi olarak nitelendirmektedir. Bunlar, ekonomik alanda finansal transfer şekillerini, kamu-özel ilişkilerini ve yerel kalkınmayı etkileyen *kurumsal dönüşüm*; sosyo-kültürel alanda göçmenlerin yönelimsel iki-odaklı olarak nitelendirilmesini sağlayan *algısal dönüşüm* ve politik alanda kimlikler-sınırlar-kurallar üçlüsü içinde anlamların *kavramsal dönüşüm*dür. Her bir dönüşüm kümesi, birden çok nedeni, bağlantılı süreçleri ve gözlemlenebilir sonuçları içermektedir. Ulusötesi pratikler, toplumsal eylemin tüm alanlarını kapsamaktadır ve üç farklı sosyal eylem alanı içinde incelenmektedir: Ekonomik, sosyo-kültürel ve politik (Portes vd., 1999). Sert (2012), yaptığı ulusötesi faaliyet tipolojisinde diğerleri yanında eğitimi ayrı alan olarak incelemektedir. Burada ekonomik, sosyal, kültürel ve politik ulusötesi pratiklerin bazı durumlarda iç içe geçmiş halde olduğunu belirtmek gerekmektedir.

4.1.1.Ekonomik Alan

Diasporaların ve göç tabanlı ulusötesi toplulukların, gittikçe küreselleşen bir ekonomi bağlamında göç veren ve göç alan ülkeler arasında köprüler oluşturduğu düşünülmektedir (Adamson, 2002). Göçmenlerin ulusötesi ekonomik pratikleri, esas itibariyle para havalelerini, ulusötesi girişimciliği ve toplumsal kalkınma desteklerini içermektedir (Guarnizo, 2003). Bazı bilim insanları (örn.Itzigsohn 2000, Portes, 2003) ulusötesi göçü, büyük sanayileşmiş ülkeleri ucuz ve sıradan göçmen emeğine; sanayileşmemiş ülkeleri de göçmen işçilerin anavatanlarına gönderdikleri havalelere bağımlı hale getiren geç kapitalizmin bir yan ürünü olarak görse de ulusötesi göçmen topluluklarının ekonomik pratikleri oldukça etkili ve kapsamlıdır. Şüphesiz bu pratiklerin en önemli şekli, göçmenlerin köken ülkelerdeki ailelere ve topluluklara gönderdikleri büyük miktardaki para havaleleridir (Orozco, 2005; World Bank Group, 2017). Zira para havaleleri, köken ülkeleri hem hane halkı düzeyinde hem de makro-ekonomik düzeyde etkilemektedir (OECD, 2016).

Göçün çoğu zaman, özellikle de sıkıntıların yaşandığı dönemlerde zorluklarla baş etmek için bir hane halkı stratejisi olarak kullanıldığı kabul edilmektedir (Massey vd., 1998). Diğer hane halkı stratejileri gibi göç, harcama veya yatırımı ve bu yatırım da geri dönüş beklentisini içermektedir. Göç bu şekilde düşünüldüğünde; para havaleleri yurtdışındaki kişilerden memlekette kalanlara basit bir tek yönlü aktarım değil, aksine bir tür değiş-tokuş süreci olarak görülmektedir (van Hear, 2002: 206).

World Bank Group'a (2017:2) göre, göçmenlerin anavatanlarına gönderdiği para miktarı, 2010 yılındaki 340 milyar dolar düzeyinden 2015'te, (%75'i gelişmekte olan ülkelere ait olmak üzere) 582 milyar dolara yükselmiştir. Bununla birlikte, insanların gerçekte ülkelerine gönderdikleri para miktarının resmi rakamlardan çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir(World Bank, 2006). Para havalelerinin GSYH'ye oranının %25'i aştığı Kırgızistan, Nepal, Liberya ve Haiti gibi ülkeler için bu transferler, en önemli yabancı para kaynağı durumundadır (World Bank Group, 2017). Çok sayıda gelişmekte olan ülkenin ekonomilerinin, ihracat, kalkınma yardımı veya turizme oranla önemli miktarlara ulaşan göçmen havalelerine gittikçe daha fazla bağımlı hale geldiğine vurgu yapılmaktadır (Vertovec, 2001; World Bank, 2006). Göçmenlerin gönderdiği paralar, bireysel ve ortaklaşa olarak kullanılmakta, geride kalan aile üyelerine destek sağlamakta ve çeşitli ölçeklerdeki işletmeleri finanse etmektedir (Sana ve Massey, 2005).

Ekonomik katılım, tedarikçiler, sermaye ve/veya piyasalar aramak için sınır ötesi bağlantılarını seferber eden ulusötesi girişimciler veya göçmen gönderen ülkelere dayanan fakat diasporadaki müşterilere uzanan girişimler anlamına gelmektedir (Pitkänen, 2012). Bazı göçmenler ara sıra sınır ötesi bir faaliyette bulunurken; bazıları, iş faaliyetleri için yurtdışına sıklıkla seyahat etmekte ve başka bir ülkede, özellikle kendi köken ülkelerinde bağlantı ve işbirlikleri aracılığıyla girişimlerde bulunmaktadır (Portes vd., 2002). Bu ulusötesi girişimciler, perakende ticaret, kişisel hizmetler, iş hizmetleri, iletişim, inşaat/emlak ve imalat gibi sektörlerde en az iki ülkede yatırım yapmakta, firmaları aracılığıyla ülkeler arasında ithalat/ihracat gerçekleştirmektedir (Çağlar, 2001;

Deniz ve Özgür, 2010; Ehrkamp, 2005; Guarnizo, 2003; Guarnizo ve Diaz, 1999; Özgür vd., 2015; Şimşek, 2012). Ulusötesi girişimciliğin, bireylerin ve toplulukların ilerleyebileceği çeşitli yolları aydınlatacağı (Zhou, 2004) ve ulusal sınırların ötesinde sosyal ağları kullanmanın ve iki kültürlü/dilli becerilerden yararlanmanın göçmenlerin ev sahibi toplumda yaşadığı yapısal dezavantajların üstesinden gelmesine olanak vereceği ileri sürülmektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007). Günümüzde ulusötesi girişimciler, sokakta geleneksel Afrika ürünlerini satan Nijeryalı bavul ticareti yapan kimselerden, Boston, Londra ve Karaçi'de bayilikleri bulunan milyar dolarlık bir yazılım şirketinin genel müdürlüğüne kadar geniş bir yelpazeye sahiptir (Levitt ve Jaworsky, 2007).

Ulusötesi faaliyetler, Kolombiya örneğinde olduğu gibi yasadışı yeraltı ekonomisine dahi sıçramıştır. Uyuşturucu örgütlerinin işgücü talebi, örneğin ABD'ye göçün Kolombiya'da belirli bölgelerde genişlemesine yol açmıştır (Guarnizo ve Diaz, 1999). Uyuşturucu kaçakçıları, göçmenleri kendi köken toplumlarına bağlayan ve para transferi, sık seyahat ve girişimcilik de dâhil olmak üzere suç örgütlerinin yarattığı birçok kurum ve uygulamadan ve New York, Florida gibi yerlerdeki Kolombiyalı anklavlarının varlığından yararlanmakta ve ulusötesi pratiklerin arkasına gizlenmektedir.

Genellikle gelişmekte olan ülkeler ve özellikle de yüksek düzeyde siyasi riske sahip devletler genellikle doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekme mücadelesi vermektedir. Diaspora yatırımcıların hem siyasi riske tolerans göstermeye istekli hem de anavatana yatırım yaparken toplumsal olarak sorumlu ve kalkınma yanlısı davranışlarda bulunma eğiliminde olduğu bilinmektedir (Brinkerhoff, 2009). Göçmenler ve onların soyundan gelenler tarafından anavatanda gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar, birçok gelişmekte olan ülkede önemli bir sermaye kaynağı haline gelmiştir (Graham, 2014). Ulusötesi topluluklar, mikro-finans ve diaspora tahvilleri gibi farklı yenilikçi finansman mekanizmaları yoluyla da kendi ülkelerinde kalkınma çabalarına katkıda bulunabilmektedir (OECD, 2016).

Öte yandan, ulusötesi girişimcilik, göçmen kabul eden ülke bağlamını da değiştirmektedir. Örneğin McEwen ve arkadaşları (2005), İngiltere'nin Birmingham kentinde Çin iş ağları, etnik gıda üretimi ve Bhangra müzik endüstrisi gibi etnik azınlık ekonomik faaliyetlerinin kentin gelecekteki ekonomik gelişimini olumlu etkileyeceğini savunmaktadır. Etnik işletmeler ve göçmen ortak kullanım alanları, örneğin Almanya'nın çeşitli kentlerindeki Türk göçmenlerin ulusötesi pratiklerini ve yerel mahallede yatırımlar aracılığıyla yerel bağlılıklarını yansıtmaktadır (Çağlar, 2001; Ehrkamp, 2005)

Göçmenler ile onların geldikleri toplumları birbirine bağlayan ekonomik faaliyetler, sadece aile ve tanıdıkları desteklemek ve karlı yatırım fırsatları aramak için yapılan parasal transferlerden daha fazlasıdır. Ekonomik işlemlerin üçüncü bir türü, daha geniş bir sosyal kapsamda, köken toplumdaki yerel topluluk kalkınma projelerini, hayır işlerini ve afet sonrası yardım çabalarını desteklemek için ortak kaynak transferlerini içermektedir (Guarnizo, 2003). Göçmen toplulukları, göç ettikleri yerlerden kendi memleketlerine ortaklaşa para havalesi yapmaktadır. Bu havaleler, göçmenlerin anavatanlarındaki sivil toplum örgütleri ile işbirliği içinde çalışan hemşeri derneklerinin aracılığıyla köken ülkelerdeki elektrifikasyon, bayındırlık işlerini ve sosyal hizmet projelerini desteklemektedir (Orozco, 2005). Nepal, ulusötesi toplulukların köken ülkelerine nasıl yardımcı olabileceğinin iyi bir örneğini oluşturmaktadır ki Nisan 2015 depreminden sonra göçmen örgütleri, bulundukları ülkelerdeki para toplama kampanyalarından elde edilen fonları hızla Nepal'e yönlendirmiştir (OECD, 2016).

4.1.2.Sosyal-Kültürel Alan

Vertovec'e (2001) göre, göçmenlerin memleketlerine yaptıkları para havaleleri, sadece aileleri maddi olarak desteklemekle kalmamakta; cinsiyet ilişkilerini kademeli olarak yeniden yapılandırmak, eğitim ve mesleki becerilerin kazanılmasını desteklemek ve yerel topluluk gelişimini kolaylaştırmak,

yanı sıra yerel emek piyasalarını zayıflatmak, yeni statü hiyerarşileri ve ekonomik bağımlılık örüntüleri oluşturmak gibi başka sosyal sonuçlar da doğurmaktadır.

İnsanların ulusötesi hareketliliği ve onların aşamalı olarak yarattığı ulusötesi mekânlar, yalnızca bireylerin yaşam koşullarını dönüştürmekle kalmamakta aynı zamanda daha geniş sosyal ve kültürel yaşam örüntülerini de değiştirmektedir (Pitkänen, 2012). Bu bağlamda göç araştırmacıları, sosyal yaşamda çarpıcı değişiklikler tespit etmekte; akrabalık ve aile yapısındaki dönüşümleri ve bunların sınıf, toplumsal cinsiyet ve ırk yapılarına etkilerini belgelemektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007). Araştırmalarda sosyal pratik olarak sıklıkla ulusötesi ailelerin gündelik yaşamlarındaki düzenlemelere, ebeveynlerin, çocukların ve yaşlıların deneyimlerine odaklanılmaktadır. Ek olarak bazı çalışmalarda köken ülkeyle bağlantıları sürdüren hemşeri derneklerine, yerel spor kulüplerine veya liglere ve yardım kuruluşlarına katılım, köken ülkedeki festivallere katılmak için seyahat etme (Itzigsohn ve Saucedo, 2002), köken ve yerleşilen ülkelerden sanatçıların, müzik gruplarının karşılıklı gösteri amaçlı ziyaretleri, kişiler ya da dernekler ve elçilikler aracılığıyla düzenlenen kültürel etkinlikler de sosyo-kültürel pratikler olarak incelenmektedir (Portes vd., 1999).

Pek çok göçmen topluluğu, evlilik ittifakları, dini faaliyetler, medya ve emtia tüketimi gibi gönderen ve kabul eden ülke bağlamları arasında yoğun bağlantıları ve değiş-tokuşları sağlamaktadır (Vertovec, 2001). Toplu hareketlilik veya akrabalık ağı içinde doğru evlilik stratejileri ve ev sahibi ülkede sosyal sermayenin biriktirilmesi gibi akrabalığın ulusötesi moral ekonomisi, sosyal alanda aileyi öncelikli hale getirmektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007). Ulusötesi göçmenler köken bölgeden evlenmek suretiyle ya da ailenin yeniden birleşmesi aracılığıyla göçün ve ağların devamlılığını, köken bölgeyle bağ ve bağlantıların sürdürülmesini temin etmektedir. Bu yolla örneğin, Belçika'daki Türk göçmen topluluğu içinde, dil, din, sosyal ağlar, aile ilişkileri ve etnik kimlikler, göçmenlerin orijinal göç bölgelerinden esin kaynağı olmaya devam etmektedir (Timmerman ve Wets, 2011). Bununla birlikte evlilik veya çocuk yetiştirme noktasında ana-babalarının vatanını ve kültürünü daha az dikkate alan sonraki kuşaklardan bireyler bile, eş aramak veya çocuklarına değerlerini öğretmek için ulusötesi mekân içinde bağlantılarını harekete geçirmektedir (Espiritu ve Tran, 2002'den aktaran Levitt ve Jaworsky, 2007: 138).

Ulusötesi göçün sosyal yaşamdaki bir başka yansıması, göçle aile üyelerinin sosyo-mekânsal olarak birbirinden ayrı düşmesiyle ilgilidir. Ekonomik nedenlerle izinli veya belgesiz göçmen olarak başka bir ülkede, çocuklarından uzakta bulunan annelerin ya da babaların geride kalan diğer aile üyeleriyle ilişkileri ve bakım sorunları bu noktada öne çıkmaktadır: *Cep telefonu ebeveynliği* (Madianou, 2012) veya *telefonun ucundaki baba* ve *misafir kocalar* (Kalaycıoğlu vd., 2010). Bazı çalışmalarda uzaktan bakımın ebeveynler ve çocuklar için duygusal açıdan stres verici olduğu ve Batı'nın geçerli annelik normlarına bağışıklık yüzünden ulusötesi anneliğin kötüleştiğine atıf yapılmaktadır (Hondagneu-Sotelo ve Avila, 1997; Parreñas, 2005). Özellikle Filipinli kadınlara ilişkin çalışmalar, ulusötesi annelik çıkmazını açık bir şekilde ortaya koymaktadır (bkz.Battistella ve Conaco, 1998; Graham vd., 2012) ve bir yeni annelik formu, ulusötesi annelik veya denizaşırı annelik gibi yeni alt kavramları da üretmektedir (bkz.Kang, 2012; Parreñas, 2010).

Bazıları ise gittikçe daha ucuz hale gelen iletişimin ve seyahatin, ebeveynlerin çocuklarının gündelik hayatlarında uzun mesafelerde bile aktif olarak yer almalarına izin verdiğine işaret etmekte (Madianou, 2012; Madianou ve Miller, 2011); göçmen ebeveynler ile çocukları arasındaki kuşaklararası ilişkilerin nasıl değiştiğini göstermektedir (Şenyürekli ve Detzner, 2008).

Göç, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden yapılandırılmasını ve evlilik kurumunda derin değişiklikler yapılmasını gerektirmektedir (Virkama vd., 2012). Kadınlar göç ettiğinde; toplumsal cinsiyet rollerinin değişme olasılığı yükselmektedir (Boyle, 2002; de Haas, 2009). Göçmen kadınlar geçimi sağlayan kimseler haline geldiğinde ve kendilerini erkeklerle daha eşitlikçi konuma

getirdiğinde, özgürleşebilmektedir. Örneğin Haitili göçmen kadınlar, ülkelerindeki geleneksel cinsiyet rollerine itiraz etmektedir (Gammage, 2004). Taylor ve arkadaşları (2006), Guatemala toplumunda göç ve sosyal havalelerin, geleneksel cinsiyet ve etnik rollerini aşındırdığını belirtmektedir. Kadınlar yurtdışında çalışmak suretiyle kadın göçüyle bağlantılı potansiyel damgalanmayı azaltmakta; geride bıraktıkları ailelere ekonomik destek sağlayanlar olarak rollerini sağlamlaştırmaktadır (Crivello, 2003). Şüphesiz bu konuda kadınların geriye para havalesi konusunda erkeklerden daha güvenilir olarak görülmesi de etkili olmaktadır. Bu sayede hem göçün devamlılığı hem de genişlemesi sağlanarak toplumsal cinsiyet rejiminin değişimine katkı sağlanmaktadır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet ayrımları, bazen de güçlenmekte ve göç edilen ülkenin kültürü ahlaksız olarak algılandığından kadınları korumak için yeniden üretilmektedir (Çağlar, 1995). Kadınlar, hem anavatan hem de göç edilen ülke bağlamlarının kamusal ve özel alanlarından çoklu ve çelişkili mesajlar almakta ve bunları bir şekilde bağdaştırmak zorunda kalmaktadır.

Erkeklerin göçünden sonra da geride kalan ailelerinin yaşamında önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Örneğin Kalaycıoğlu ve arkadaşlarının (2010) Türkiye'den Avrupa ülkerine göç eden erkeklerin eşleriyle yaptığı çalışma, erkeğin göçünün ardından eşinden ayrı kalan kadınların, çocuklarının ve eşlerinin ailesindeki yaşlıların bakımından ve evin tüm işlerinden sorumlu hale geldiğini; kendi tercihleri dışında artan sorumluluklarının bir sonucu olarak *zorunlu güçlenme* eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan kadınların yılda ya da birkaç yılda bir, çok kısa süreliğine gördükleri, misafir kocalarıyla evlilikleri hayali gibidir; çocuklar ise babalarını *telefonun ucundaki baba* ya da *izin babası* olarak görmektedir (Kalaycıoğlu vd., 2010).

Karma evlilikler ve bu evliliklerden doğan çocukların oluşturduğu aileler, sosyo-mekânsal olarak iki yerli ve iki toplumlu olma eğilimi göstermektedir (Deniz ve Özgür, 2013). İki ayrı ulustan evlilikler, iki toplumu birbirine bağlayan ulusötesi köprüler yaratmakta, aile üyeleri özellikle çocuklar, iki yer, iki dil, iki kültür arasındalığı yaşamaktadır. Onların gündelik yaşam pratiklerinde bir melezlik hali kendini dışa vurmakta; bu durum çiftler tarafından ailelerinin yaşam seçeneklerini artıracak bir strateji olarak görülmektedir (Özgür vd., 2015).

Levitt (1998) yerel düzeyde, göçle yönlendirilen kültürel yayılma biçimlerini tanımlamak için *sosyal havale* terimini önermiştir. Sosyal havaleler, göçmenlerin kabul eden ülkelerden gönderen ülke topluluklarına aracılık ettiği ve gönderdiği fikirleri, uygulamaları, zihniyetler setini, dünya görüşlerini, değerleri, tutumları, davranış normlarını ve sosyal sermayeyi anlatmaktadır (Mohamoud ve Fréchaut, 2006). Levitt ve Lamba-Nieves (2011), sosyal havalelerin en az dört türüne (normatif yapılar, uygulama sistemleri, kimlikler ve sosyal sermaye) işaret etmektedir. Onlar, ayrıca sosyal havale değiş-tokuşlarının göçmenler kendi ülkelerine geri döndüğünde veya orayı ziyarete gittiğinde; köken ülkedeki göç etmeyenler kabul eden ülkeye göçmenleri ziyarete geldiğinde ya da mektup, video, kaset, e-posta, blog postaları ve telefon görüşmeleri yoluyla gerçekleştiğini belirtmektedir (Levitt ve Lamba-Nieves, 2011:3). Levitt (1998) ayrıca, bu kaynakların göçmen girişimciliğindeki, topluluk ve aile oluşumundaki ve politik dönüşümlerdeki rolünü vurgulamaktadır. Göçmenler, köken ülkelerine çeşitli sosyal havaleler göndererek orada önemli etkiler yaratmaktadır (Markley, 2011). Göçmenler, göç ettikleri toplum içinde, farklı sosyo-politik normlarla, değerlerle, alternatif medyayla ve kurumsal bağlamlarla karşı karşıya kalmaktadır. Onlar tarafından zamanla benimsenen bu yeni normlar ve değerler, doğrudan (geri dönüş yoluyla) ve/veya dolaylı olarak (ağlar vasıtasıyla) köken ülkelere aktarılmaktadır (OECD, 2016).

Göç ve havaleler tarafından yaratılan sosyal ve kültürel değişiklikler, köken bölgede kalanların gelecekte göç etme eğilimlerini etkilemektedir. Bu bağlamda literatür, uluslararası göçün kişisel, sosyal ve maddi başarıyla ilişkili olduğuna ve başarısızlığa bağlı olarak memlekette kalınacağına, göçün istisna olmaktan çok norm haline geldiğine ilişkin bir *göç kültürü* yarattığına gönderme yapmaktadır (de Haas, 2009: 39). Sosyal havaleler sayesinde, göçmenler köken yerlerdeki demografik

eğilimlerin değişmesine dolaylı şekilde katkı sağlamaktadır. Örneğin göçmenler, özellikle Avrupa'daki düşük doğurganlıklı ülkelere gittiğinde, anavatandaki aileler de düşük doğum hızlarına dönüşen aynı paternleri benimseme eğiliminde olmaktadır (Fargues, 1997).

Ulusötesicilik üzerine yapılan araştırmalar, TV ve müzik gibi yeni kültürel üretimler için tüketimin önemini vurgulamaktadır (Aksoy ve Robins, 2000). Ulusötesi göçmenlerin sosyal pratikleri arasında hem köken hem de yerleşilen toplumun medyasını izlemek suretiyle gündelik yaşama ilişkin her türlü enformasyonun edinilmesi de bulunmaktadır. İki ülkenin izlenen TV kanalları, göçmen yaşamlarının nasıl iki topluma birden bağlı olduğuna ilişkin bir şeyler söylemektedir (bkz. Aksoy ve Robins, 2000; Şahin-Kütük, 2017). Uydu TV ve internet kaynakları gibi yeni kitle iletişim araçları, kültürel kimliklerin ve ona bağlı siyasetin teşvik edilmesinde etkili olmakta (Dahlman, 2004), eski ve yeni evlerinin ulusal ve yerel bağlamlarının ötesine geçen kimlik ve enformasyon kaynaklarını göçmenlere sağlamaktadır (Aksoy ve Robins, 1997; Ehrkamp, 2005).

Birden fazla kültür göç aracılığıyla buluştuğunda; eski kültürel kategoriler yıkılmakta ve yeni kategoriler oluşturulmaktadır; böylece tekil bir kültüre aidiyet zorlaşmaktadır. Farklı yerlerden insanlar birbirleriyle gerçek ya da sanal tarzda bağlantı kurduğunda, yaratılan farklı kültürel karışımlar ortaya çıkmaktadır. Gelenekler, küresel kültür endüstrileri tarafından elden geçirildiğinde ya da ulusötesi göçmenlerle ileri geri hareket ettiğinde; köken yerlerinden uzaklara taşınmakta ve yeniden yurtlar edinmektedir. Böylece karma ve melez mekânlar ve zamanlar söz konusu olmaktadır. Bir yandan köken ülke kültürlerine özgü etkinlikler, göçmen mekânları boyunca yayılmakta, değiştirilmekte; öte yandan anavatanlar, göçmenlerin geri gönderdiği kültürel materyalle yeniden donatılmaktadır (Levitt ve Jaworsky, 2007).

Din, göç deneyiminin tüm yönlerini (yolculuk, yerleşme, ağların ortaya çıkışı gibi) desteklemektedir. Dinsel aidiyet, sadece göçmenleri anavatandaki ve yerleşilen ülkedeki din kardeşlerine bağlamakla kalmamakta; küresel dinsel hareketler, üyelerini, dünyanın dört bir yanındaki aynı inanıştan diğer insanlarla birleştirmektedir (Marquardt 2005'ten aktaran Levitt ve Jaworsky, 2007). Göçmenlerin inanç topluluklarına katılımları ve diğer dini topluluklar hakkındaki algıları, kimlik inşasında birleştirici ve ayırıcı etmenlerden bazılarını oluşturmaktadır. Din, göçmenlerin anavatan ve yerleşilen ülkedeki yerel bağlılığın ve devam eden işlere katılımlarının sürmesini de sağlamaktadır (Ehrkamp, 2005). Dinsel ağlar, kutlamalar, ritüeller ve organizasyonlar, göçmenlerin sosyal sermaye inşa etmeleri için önemli bir yol oluşturmaktadır. Dinsel kurumlar, göçmenlerin yeni yerleştikleri ülke siyasetinde, sosyalleşmesinde de önemli bir rol oynamakta; ayrıca bu kurumlar, göçmen topluluklarının devlet yardımlarına erişmesi ve halkın tanımasına fırsat vermektedir. Ulusötesi dinsel topluluklar, yeni dinsel yapılar oluşturmakta ve kendi ülkelerindeki dinsel pratiği dönüştürerek çoğunlukla politik ve sosyal sonuçları olan hem daha ılımlı hem de daha muhafazakâr inanç versiyonlarını dışarıya aktarmaktadır (Levitt ve Jaworsky, 2007).

Göçmen dernekleri, köken ülke, ortak bir miras, dil, din, soy bilinci gibi değişkenlere dayalı olarak geniş bir bağlam içinde bilinçli bir etno-kültürel grubun üyeleri olarak kendilerini tanımlayan bireyler tarafından oluşturulmuş, ortak bir çıkar ve etkili bir bağın bileşimi olan organizasyonlardır (Sardinha, 2009). Bu yüzden göçmen dernekleri, göç ve entegrasyon süreçlerini anlamada, kolektif ifade edilen ve onaylanmış kimliğin bir ölçüm aracı olarak önemlidir. Bu gibi organizasyonlar bize, göçmen gruplarının içindeki ve arasındaki, aynı zamanda da göçmenler ile kabul eden toplum arasındaki sınırlara ilişkin bazı şeyler söylemektedir. Kabul eden toplumun hükümetleri, göçmenleri uyumlu bir topluluk haline getirmek, bu topluluğa hitap etmek ve üyelerini sorumlu tutmak için göçmen organizasyonlarını kullanmaktadır (Schrover ve Vermeulen, 2005). Göçmenler veya onların soyundan gelenler de kendilerini temsil edecek sözcüler aramaktadır ki göçmen oraganizasyonları bu işlevi yerine getirmektedir (Bloemraad, 2005). Dahası, gönderen ülkedeki hükümetler ya da diğer

kuruluşlar, kendi uluslarını ya da ulusal kimliklerini korumak adına kabul eden toplum içinde uyumlu/etkili bir göçmen topluluğun oluşmasını teşvik etmektedir (Suurenbroek ve Schrover, 2005)

Sosyalleşme ve kültürel etkileşim, aynı zamanda politika mekânları olarak göçmen dernekleri, ibadethaneler gibi kurumlar, hem göçmenlerin ulusötesi sosyo-kültürel pratikleri deneyimlemesinde önemli rol oynamakta hem de sonraki nesillerin göç edilen ülkede etnik/ulusal kimliklerini ve kültürlerini korumalarına, yeniden inşa etmelerine yardımcı olmaktadır (Kaya, 2005; Vermeulen, 2005). Etnik organizasyonlara aidiyet, topluluk organizasyonları, kültürel değerleri ve köken ülkenin uygulamalarını göçmenlere, özellikle ikinci kuşağa aktaracak şekilde yapılandırıldığı için otomatik olarak ulusötesi pratiklerle ilişkili görülmektedir (Şimşek, 2012). Göçmen dernekleri, göçmenlerin eğitimle ve sağlıkla ilgili, daha da önemlisi kültürel ve sosyal ihtiyaçlarına ve taleplerine cevap vermektedir. Tercümanlık, hukuki ve idari danışmanlık hizmetleri sağlama, köken ve yerleşilen toplumun dilleri için kurslar düzenleme, çeşitli konularda seminerler verme, kültürel, sanatsal ve sportif, hatta politik organizasyonlar gerçekleştirme, topluluk üyelerinin sosyalleşmesine ve psikolojik sorunlarının çözümüne destek sunma, iş bulma, göçmen derneklerinin ev sahibi toplum içinde kendi etnik/ulusal/dini kimlikleri ve kültürleri ile bağ kurma ve onları korumaya, aynı zamanda da göç edilen ülkede sosyal, ekonomik bütünleşmeyi ve her iki ülkede de politik katılımı sağlamaya yönelik işlevleri arasında sayılabilir. Şimşek (2012: 115), Londra'daki bazı göçmen derneklerinin, köken ve hedef ülke dışında yan kuruluşlar kurmak suretiyle faaliyetlerini daha geniş bir ulusötesi alana taşıdığını da not etmektedir.

Örneğin Almanya'daki Türkiyeli göçmenler kültür, spor, siyasi, sosyal danışmanlık ve yardım organizasyonları, hemşeri dernekleri ve etnik azınlık örgütleri, yanı sıra belirli grupları ve bazı meslekleri temsil eden çeşitli türde birçok sivil organizasyon kurmuştur (Amelina ve Faist, 2008; Jacobs vd., 2006; Sezgin, 2011). Sezgin (2011), Almanya'da Diyanet İşleri Başkanlığı Türk-İslam Birliği, Milli Görüş İslam Topluluğu, Almanya Alevi Topluluğu, Almanya'daki Türk Topluluğu, Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu, Alman-Türk Forumu, İslam Kültür merkezleri Birliği gibi organizasyonların da içinde yer aldığı 25 Türk göçmen şemsiye organizasyonu olduğuna işaret etmektedir. Bu göçmen organizasyonları, politik, ekonomik, sosyal-kültürel ve dini faaliyetleriyle Türkiye'den Almanya'ya göç etmiş insanların gündelik yaşamda çeşitli gereksinimlerine cevap vermekte, iki ülke, hatta daha fazla sayıda ülke arasında köprü görevi görmekte ve göçmenlerin ulusötesi bağlantılar kurmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim Argun (2003), Belçika'daki topluluk hemşeri derneklerinin, birçok Türk siyasi hareketini ve partisini canlandırmada önemli bir rol oynadığını belirtmektedir (aktaran Jacops vd., 2006:151). Bosnalı mültecilere ilişkin İngiltere'de ve Hollanda'da bulunan topluluk organizasyonları da genellikle topluluk toplantıları, diğer mültecilerle olan bağlantıları korumak ve kabul eden ülke ve anavatanla ilgili konularda bilgiye erişmek için önemli yerler olarak algılanmaktadır (Al-Ali, 2002: 104).

4.1.3.Politik Alan

Çağdaş göçü çevreleyen ulusötesi olayların politik etkileri de geniş kapsamlı sonuçlar içermektedir (Vertovec, 2001). Göçmenlerin ulusötesi politik pratikler alanı, içerdiği çok katmanlı süreçler, yapılar ve aktörler kadar karmaşıktır (Østergaard-Nielsen, 2003a). Göçmenlerin/mültecilerin politik faaliyetleri, etkileşimde bulunduğu siyasal kurumları etkilemekte ve onlardan etkilenmektedir (Østergaard-Nielsen, 2001). Demokratik politik süreçler, esas olarak, köken ülkede demokratikleşmeyi ve kabul eden ülkede ise çok kültürlü demokrasinin evrilmesini ifade etmektedir (Østergaard-Nielsen, 2003a).

Politik pratiklere katılımı açısından göçmen ulusötesileşmesi, *dar* ve *geniş* biçiminde ayrılmaktadır: Birincisi, göçmenlerin partilere ya da hemşeri derneklerine gerçek üyeliğine atıfta bulunurken; ikincisi, toplantılara veya etkinliklere (ara sıra) katılımı ifade etmektedir (Itzigsohn vd.,

1999). Göçmen politik alanı, göçmenlerin yerleştiği ülkedeki hizmetlere erişimi, ayrımcılıkla mücadele etmesi veya gruplarının tanınması ve haklarının geliştirilmesi girişimleri gibi sosyal statüsünü iyileştirmek için üstlendiği politik faaliyetlere, bazen de anavatan kaynaklarına atıfta bulunmaktadır. Bu, özellikle vatandaşlık sorunlarına ve anavatan siyasetine ilişkin birçok şekil almaktadır (Vertovec, 2001).

Göçmenler zamanla, anavatanların ve kabul eden ülkelerin iç ve dış politikalarını birbirine iliştiren bir iğne haline gelmektedir (Østergaard-Nielsen, 2003a). Göçmenlerin politik pratikleri, seçmen/aday olarak seçimlere katılımı; iki farklı ülkedeki siyasi kuruluşlara, partilere üyeliği ya da kampanyalarına dâhil olmayı; bir ülkenin yetkilileri üzerinde bir başka ülkeye yönelik politikalarını etkilemek üzere lobi faaliyeti yapmayı, hemşeri derneklerinin köken ülkedeki projelerine katılmayı ve bizzat ulus inşasını içermektedir (Levitt ve Jaworsky, 2007; Østergaard-Nielsen, 2003a).

Ulusötesi politik alandaki pratikler, gönderen ve kabul eden ülkelerdeki hükümetler, siyasi partiler ve göçmen örgütlerinin de içinde bulunduğu sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Gönderen ülkenin hükümetleri, göçmenlerin çifte vatandaşlık elde etmesini, göç ettikleri ülkelerin politik yaşamına katılmalarını, anavatana daha fazla para havalesi ve yatırım yapmalarını, orijinal kimliğin/kültürün korunmasına yönelik organizasyonları teşvik etmektedir (Itzigsohn, 2000). Gönderen ülkenin siyasi partileri, göç edilen ülkelerde şubeler açma, kampanyalar düzenleme, göçmenler arasında politik ve finansal destek sağlama çabası içerisindedir. Göçmen kuruluşları, çifte vatandaşlık ve çeşitli hakları talep etmek, köken ülkelerinde ulusal ve yerel kalkınmaya yardım etmek, göç edilen ülkede gündem yaratmak için örgütlenmekte ve ağlar oluşturmaktadır (Itzigsohn, 2000).

Köken ülke hükümetleri, yurtdışında yaşayan ve orada bir topluluk haline gelen çok sayıda göçmenin stratejik öneminin farkına varmasıyla onlarla duygusal ve ekonomik bağlarını geliştirmek için somut adımlar atmakta, yurtdışındaki vatandaşlarından sorumlu bakanlıklar, bakanlıklara bağlı kurumlar, ajanslar gibi organizasyonlar oluşturmakta ve vakıflar, dernekler gibi diğer organizasyonları desteklemektedir. Örneğin Hindistan'da 2004'te kurulan Yurtdışındaki Hintlilerin İşlerinden Sorumlu Bakanlık, Hint diasporası arasındaki hayırseverliği desteklemek için oluşturulan Hindistan Kalkınma Vakfı (Pitkänen vd., 2012), Yurtdışında Yaşayan Haitililer Bakanlığı-Onuncu Daire (Itzigsohn, 2000), Rusya Federasyonu'nun Yurt Dışında Yaşayan Yurttaşlar ve Uluslararası İnsani İşbirliği Federal Ajansı (Özgür vd., 2015), Türkiye'de Başbakanlık'a bağlı müsteşarlık düzeyinde bir kamu kurumu olarak 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, gönderen ülke bağlamındaki politik yapılanmalara bazı örneklerdir.

Diğer taraftan göçmen kabul eden ülkelerdeki politika alanında, göçmen kökenli seçmenlerin ve politikacıların öneminin artışıyla (Jacops vd., 2006) hükümetler/yerel yönetimler, göç ve vatandaşlık politikalarıyla etkili olmakta, göçmen derneklerini mali olarak desteklemektedir; siyasi partiler, göçmenlerin oylarını çekmek için onların temsilcilerini aday göstermekte, kampanyalarda vaatlerde bulunmaktadır (Østergaard-Nielsen, 2003a). Sivil toplum kuruluşları(STK), amaçları doğrultusunda veya yardım amaçlı olarak göçmenlerle/mültecilerle işbirliği yapmakta, onlara hukuki, mali, psikolojik ve sosyal destekler sağlamaktadır (Şimşek, 2012). Aynı zamanda ulusötesi politik uygulamaların ev sahibi ülkede çok kültürlü demokrasinin gelişimine katkıda bulunabileceği de ifade edilmektedir (Schain, 1999; Sisk, 2017).

Göçmen veya mültecilerin anavatanları olarak algıladıkları yerde politik katılımları, yeni bir olgu değildir, ancak son on yıllarda böyle bir faaliyetin çoğalmasına tanık olunmaktadır (Al-Ali ve Koser, 2002). Göçmenler, mülteciler ve onların soyundan gelenler, anavatanda değişim yaratmak veya mevcut durumu korumak için harekete geçmekte ve çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Bazı politik hareketler, ekonomik ya da askeri destek sağlayarak anavatanda doğrudan değişiklik yapmak isterken; bazıları anavatanındaki politik aktörlere baskı yapması beklentisiyle ev sahibi ülkenin politik

kurumları aracılığıyla dolaylı olarak çalışmaktadır (Ellis ve Khan, 2002; Østergaard-Nielsen, 2002). Adamson (2002: 160), anavatanda politik değişimi gerçekleştirmek için üç yol önermektedir: Ulusötesi mekânlar içinde yeni politik kimliklerin ve söylemlerin inşası; ev sahibi ülkelerin hükümetlerini ve siyasi partilerini, uluslararası örgütleri veya STK'ları içeren ağların ve üçüncü şahıslarla lobicilik ilişkilerinin geliştirilmesi ve anavatan içindeki politik aktörlere doğrudan maddi kaynak sağlanması.

Örneğin Østergaard-Nielsen (2002), Batı Avrupa'daki Türkiye'den gelen Kürtlerin diasporik politik faaliyetlerinin çok farklı biçimler aldığını belirtmektedir. O bunları*,* şiddet kullanımı (Alman ve Türk mülklerine yapılan saldırılar), habersiz ve/veya şiddet içeren gösteriler, siyasi duvar yazıları gibi *yasal olmayan ve çatışmacı eylemler,* politik kitlesel toplantılar, gösteriler ve açlık grevleri gibi *yasal ve çatışmacı eylemler*, Alman siyasi kurumlarıyla ortaklaşa düzenlenen etkinlikler: seminerler ve panel tartışmaları, bireysel politikacılarla yapılan toplantılar gibi *bağımsız örgütler olarak kurumsal katılım*, sendikalar veya siyasi partilerde üyelik ve temsil gibi *Alman siyasi kurumları içinde kurumsal katılım* şeklinde dört başlıkta kategorileştirmektedir (Østergaard-Nielsen, 2002:190).

Adamson (2002), topluluk seçkinlerine çok önemli kişiler gibi davranan ve onlara Kıbrıs sorunu konusunda lobi faaliyeti yaptıran, onlar için konferanslar düzenleyen Güney Kıbrıs örneğini vermektedir. O, ulusötesi toplulukların parasal havalelerden kaynaklanan ekonomik gücünün, olası politik güçle birleştirildiğini ve göç veren devletlerin, göçmenlerin politik gücünü onları kabul eden devletlerin politik sistemi içinde yerli aktörler olarak kullanmaya çalıştığını belirtmektedir (2002: 157).

Günümüzde ulusötesi göçmen toplulukları tarafından temsil edilen küresel akışlar ve sınır ötesi ağlar, toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin bir tür konteyner gibi işlev gördüğü ulus-devletin önceki varsayımlarını eleştirel olarak test etmektedir. Geleneksel ulus-devlet modeliyle kolektif bir kimlik duygusunun, bir sınır tarafından ayrılmış hükümranlık alanıyla bitişik olduğuna inanan insanları karakterize ettiği varsayıldığı halde; iki veya daha fazla ulus devlete yayılan ulusötesi mekânların ortaya çıkışı, ulusal olarak sınırlandırılmış toplumlar içinde göçmenlerin siyasal katılımı ve üyeliğine ilişkin çeşitli soruları gündeme getirmektedir (Pitkänen, 2012). Günümüzde göç, toprak egemenliğini, tek parçalı düzeni ve kimlik dayanışmasını zayıflatmaktadır (Heisler, 2001). Göçmen ulusötesiciliğin politik boyutları özünde kimlik sorunlarını da içermektedir (Vertovec, 2001) ve genellikle vatandaşlıkla ilgili düzen ve ev sahibi toplumların kaynaştırıcılığıyla ilgili tartışmalı konuları ortaya çıkarmaktadır (Vertovec, 1999). Bazı yazarlar küreselleşmiş bir dünyada, ulusötesi toplulukların ortaya çıkışının demokrasi içinde yer alan normlara ilişkin yeni düşünme biçimlerini gerekli kılabileceğine (Gould, 2009) ve bu toplulukların büyümesinin, uzun vadede vatandaşlık kavramının yeniden düşünülmesine yol açabileceğine işaret etmektedir (Castles, 2002).

4.2.Ulusötesi Kimlikler

Kimlik, sosyal bilimcilerin sözlüğündeki en kaygan kavramlardan biri olarak görülse de bir bakıma insanların kendilerini ifade etme ve başkaları tarafından ayırt edilme biçimine işaret etmektedir (Vertovec, 2001). Kimlik, *Ben kimim? Siz kimsiniz?* gibi sorularla ilişkilidir (Huang, 2011). İster ulusal, etnik, ailesel, isterse meslekle ilgili bir sosyal grup olsun, belirli bir gruba bağlı olarak kendini tanımlamak suretiyle sosyal bir kimlik kazanmak insanların doğal eğilimidir (Tajfel ve Turner, 1986). Hem kişisel hem de kolektif kimlikler, belirli sosyal dünyalar içinde bir tür *içsel* (kendi kendine atfedilen) ve *dışsal* (diğerleri tarafından yüklenen) diyalektiğin etkilemesiyle üretilmekte ve inşa edilmektedir (Jenkins,1996).

Öte yandan mekânın/yerin kimlik inşası açısından özel bir anlamı vardır. Kaya'nın (2007: 22) belirttiği gibi, "mekân, kimlik inşasının hem ortamı hem aracı hem de dinamik etkenidir", dolayısıyla kimlik ile mekân/yer birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlardır. Kimlik, yer terimine atıfta bulunmakta; yerin ayırdediciliğini ve zaman içindeki sürekliliğini güvence altına alan bir dizi yer

özelliklerini anlatmaktadır (Lewicka, 2008). Twigger-Ross ve Uzzell'a (1996) göre yer, kişinin kendisini başkalarından ayırmak, süreklilik duygusunu korumak, olumlu özsaygı oluşturmak ve öz-yeterlik duygusu yaratmak için bir araç anlamına gelmektedir.

Kimlik, görünüşte aidiyet konusunda özcü bir bakışı içerdiğinden, sabit ve değişmez olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısı kimliği, çoğu kere *biz ve onlar* arasındaki ilişkiye odaklanarak bir ulusa, bir kültüre ve bir etnisiteye ait olmak şeklinde tanımlamakta ve bu nedenle de kimliği kolektif bir olgu olarak anlamaktır (Şimşek, 2012). Geleneksel ulus-devlet modelinde olduğu gibi, bir insanı karakterize etmek için *kimlik duygusu* (ulusal kimlik) kabul edilmekte; bu insanın/kimliğin sınırlarla sınırlandırılmış bir hâkimiyet alanıyla, sınırlar içinde belirli bir toplumsal ve politik düzeni veya sistemi destekleyen yasalarla birlikte olduğuna inanılmaktadır (Vertovec, 2004). Sınırın dışındakilerin farklı olduğunu varsayan bu toplumsal düzen, kolektif kimlik duygusunu hem kullanmakta hem de onu güçlendirmektedir. Kimlikler, resmi ritüeller ve kurumlar, eğitim, resmi devlet bürokrasisi ve gayri resmi sosyal ilişkiler, yazılı ve yazılı olmayan düzenlemeler, vatandaşlık ve kamusal davranış beklentileri aracılığıyla yeniden üretilmektedir (Vertovec, 2004: 979).

Günümüzde küreselleşmenin çeşitli süreçlerinin ve yönetişimin bölgesel, küresel veya kozmopolit yapılarının yükselişi; kimliklerin birleştirilmesi, sınırların dikkate alınmaması ve düzenlerin reddedilmesi suretiyle, ulusal kimliklerin temel bileşenlerine saldırmaktadır (Vertovec, 2004). Ulusötesi göç, bireysel ve kolektif kimlikleri önemli ölçüde etkilemekte ve yeni kimlikler yaratmaktadır (Heisler, 2001). Bradatan ve arkadaşları (2010) *ulusötesileri* (transnationals), göçmenlerin bir alt kümesi olarak düşündüğümüzde; "Bu insanların kendilerini diasporik olarak tanımlamak ya da yeni katıldıkları toplum içinde erimek yerine, ulusötesi bir kimlik üstlenmelerini sağlayan şey nedir?" sorusunu sormaktadır (2010: 173).

En azından köken ülke ve başka bir ülkeyi içeren kültürel, sosyal ve ekonomik değiş-tokuşlar, bir yandan, köken ülkenin kültürünü göçmenler ve onların sonraki kuşakları arasında yeniden üretirken; diğer yandan da yeni kimliklerin geliştirilmesine yol açmaktadır. Belki de bu yüzden Vertovec (2001), ulusötesicilik ile kimliğin, doğası gereği yan yana getirilmesi gereken kavramlar olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bunun iki nedeni vardır. İlki, birçok insanın ulusötesi ağlarını, genellikle bir köken yere ve onunla ilişkili kültürel ve dilsel niteliklerden kaynaklanan bir tür ortak kimliğin paylaşıldığı algısına dayandırmasıdır. İkincisi ise, çağdaş göçmenlerden bazıları arasında, belirli bireylerin ve grupların kimliklerini, birden fazla yere yayılmış sosyal dünyalar içinde müzakere etmesidir (Vertovec, 2001: 573). Başka bir söyleyişle göçmenler, hem ulusötesi bağlamda yaşamaktan kaynaklanan ortak bir kimliğe sahip olmakta hem de onların kimlikleri bu bağlamda değişkenlik göstermektedir (Şimşek, 2012: 211).

Ulusötesi göçmenler, günlük yaşamları uluslararası sınırlar boyunca çoklu ve sürekli bağlantılara dayanan ve ulusal kimlikleri birden fazla ulus-devlet ilişkisiyle yapılandırılmış insanlardır (Basch vd., 1994). Göçmenler arasında ulusal kimliğin taşınabilirliği, birden fazla ülkeye üyelik talebinde bulunma eğilimiyle birleşmektedir (Vertovec, 2001). Ulusötesi bir topluluğun üyeleri, köken ülkelerinin vatandaşlık statüsünü korurken, göç ettikleri ülkelerin vatandaşlığını kazanmaya çalışmaktadır. Bu çifte bağlılık, yalnızca bir fırsat meselesi olarak görülmemekte, aynı zamanda seçilmiş bir yaşam biçimini de temsil etmektedir (Bruneau, 2010). Hemen eklemek gerekir ki göçmenlerin içinde bulunduğu ulusötesi mekân, en az üç farklı sosyo-mekânsal lokaliteyi (yaşanılan ülke-toplum, köken ülke/yer-toplum ve yaşanılan ülkede göçmenin kendi muhiti/göçmen topluluğu) içermektedir. Gündelik yaşam deneyimleri, bu mekân içindeki gerçek ve sanal etkileşimler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu yüzden içinde bulundukları ulusötesi sosyo-mekânsal bağlam, onların yaşam deneyimlerini belirlemekte ve bu deneyimler de çoğu kere birden fazla kimlikle kendilerini tanımlamalarına neden olmaktadır (Şimşek, 2012: 224).

Örneğin Kaya ve Kentel'in (2005) *Avrupalı Türkler* araştırması, bu doğrultuda bazı ampirik kanıtlar sunmaktadır. Araştırmada katılımcılara en çok hangi ülkeye kendilerini bağlı hissettikleri sorulmuş; Almanya'daki Türkiyeli göçmenlerin %49'u Türkiye'ye, % 22'si Almanya'ya ve %27'si de her iki ülkede eşit düzeyde bağlılık duyduğunu söylemiştir (5). Hatta Kaya'nın (2004: 44) aynı konudaki başka bir yayınında, genç kuşakların kendilerini hem anavatan hem de yerleşilen ülkeye daha fazla bağlı hissetme eğiliminde oldukları ortaya koyulmuştur. Kaya ve Kentel (2005: 42), bu görünümü şu şekilde yorumlamaktadır: "Türkler artık anavatanlarını vazgeçilmez olarak görmüyor ve aslında Türkler arasındaki yaygın gurbetçi söylemine meydan okuyorlar. Artık gurbetçi değiller; zaten yeni ülkelerinde aktif sosyal aktörler haline gelmişlerdir. Gerçekten de iki ülkeyi, vatan ve ev sahibi ülkeleri birbirine bağlayan ulusötesi mekâna kendilerini yerleştirmişler". Özetle, göçün, iki ulusal alanı farklı bir düzlemde ve çeşitli formlarda birbiriyle kesiştirmesi ve göçmeni(ve onun çocuklarını) bu farklı ulusal alanlarla buluşturan ve çok farklı ilişki ağlarını meydana getiren senkretik bir süreç (Şenay, 2010) olması nedeniyle ulusötesi göçmen kimlikleri de bağdaştırıcı kolektif kimliklerdir (Faist, 2000b). Çağlar (2000: 129), günümüzde giderek artan sayıda göçmenin kendisini birden fazla ulusal bağlılıkla tanımladığına; çoğul ve akışkan kültürel kimliklerini içeren öznelliklerinde rahatlıkla varolabildiğine atıf yaparak, çok-yerli ve yerelötesi bağlılıkları olan birey ve grupların kimlik oluşumlarının, kültürel şekillenmelerinin ve yaşam pratiklerinin karmaşıklığını yakalayabilmek için *melez, kreol, tireli ve diasporik* kimlikler gibi kavramların kullanıldığını belirtmektedir. Örneğin *tireli kimlik,* Avrupa toplumlarında yaşayan yerleşimcilerin kimliklerini ifade etmek için kullanılan tabirlerden biridir: Avrupalı-Türkler, Alman-Türkler, Britanyalı-Pakistanlılar, Fransız-Cezayirliler gibi.

Sosyal kimlik, aynı zamanda aynı sosyal birime ait insanlarla etkileşim yoluyla yaratılmakta ve sürdürülmektedir ve dil, herhangi bir insani etkileşimde önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, ulusötesi bir kimlik yalnızca, yerleşilen ve köken toplumun dillerine hâkim olmakla kalmayıp, aynı zamanda her iki ülkedeki insanlarla ve topluluklarla bağlantı kuran ve bağlantı kurma konusunda sosyal becerilere sahip olan göçmenler arasında gelişmektedir (Bradatan vd., 2010). Ulusötesi mekânda kurulan bağlantılar, göçmenleri daha önce hiç olmadığı kadar kolektif kimlikler oluşturma, sürdürme ve tartışma pratiklerine ilişkin olarak etkilemektedir (Portes vd., 1999). Gündelik yaşam pratiklerini de içeren bu bağlantı ve etkileşimler, sonraki kuşakların kültürünün ve kimliğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çoklu yerlerde farklı toplumlarla etkileşim halinde yaşamak, belki de Bauman'ın (2000) her türlü toplumsal yapının köksüzlüğü anlamına gelen kavramı, *akışkan modernite*de, esnek bir kimlikle örtüşmektedir (Şimşek, 2012: 22).

Göçmenler arasında geri dönmek için güçlü bir istek olmasa da onlar büyük ölçüde telefon, e-posta ve internet tabanlı iletişimlerin artması; düzenliliği ve güvenliğine borçlu olunan aile ve topluluk bağlarının sürmesi nedeniyle köken yerlerinden vazgeçmemektedir (Bruneau, 2010). Anavatandaki tüm politik, ekonomik ve sosyal olaylar konusunda bilgilenmek şimdi fiziksel mesafe farkı kapandığı için şimdi her zamankinden daha kolay hale gelmiştir ve bu durum, göçmenlerin eski toplumlarına kendilerini bağlı hissetmelerine izin vermektedir (Faist, 2000a).

Ulusötesi kimlikler, karmaşık ve çelişkilidir. Mevcut göçmen kaynaşma biçimlerini tamamlayabilecek veya bunlara karşı işleyebilecek çeşitli şekillerde olabilir. Ulusötesi göçmenler, bazen kültürel sınırları aşan ve çoklu/melez kimlik oluşturma yeteneğine sahip kozmopolit insanlar olarak tasvir edilmektedir (Castles, 2002). Bireyler ve gruplar, kendi sosyal çevrelerine eş zamanlı olarak uyum sağlama ve bunları değiştirme gibi yaratıcı yöntemler bulmaktadır. Geliştirdikleri insan unsuru, sadece açık politik veya sosyal eyleme değil, aynı zamanda gündelik yaşam stratejilerine de uygulanmaktadır (Castles, 2002). Bireyler ve gruplar, ev sahibi toplumlara katılımları, kendi ülkeleriyle olan ilişkileri ve aynı etnik kökenden olanlarla bağlantıları konusunda sürekli seçenekleri üzerinde müzakerelerde bulunmaktadır. Yaşam stratejileri, hem ulusal hem de ulusötesi mekânlarda

varoluş unsurlarını bir araya getirmektedir. Ulusötesi göçmenler, karmaşık sosyal ilişkiler ağı içinde, hem kendi köken hem de yerleşilen toplumlara dayanan akışkan ve çoklu kimlikler kullanmakta ve yaratmaktadır. Bazı göçmenler, kendilerini bir yerle/toplumla diğerinden daha fazla tanımlasa da çoğunluk, onları eş zamanlı olarak birden fazla ulusa/yere bağlayan birkaç kimliği sahiplenmektedir.

Ulusötesi bağlar ve kimlik, bir grubun başka grupların deneyimlerine girdiği karmaşık yayılma ve uyarlama stratejileri aracılığıyla oluşturulmaktadır (Jørgensen, 2009: 297). Göçmenler arasında belli bir yere özel bir sadakat olmayabilir, ancak tıpkı başka insanlar gibi göçmenlerin de oturdukları yerlerde politik istikrar, ekonomik zenginlik ve sosyal refaha ihtiyacı vardır. Başarılı ulusötesi stratejiler muhtemelen kesişen kültürel beceriler ve çoklu sosyo-mekânsal koşullara uyumu içermektedir. Öte yandan kimliğin özgün bir türü olarak ulusötesi kimlikler, sınırlayıcı veya kapsayıcı bir katılım sisteminden türetilmemiş olsalar da algılanan ayrımcılığın bir sonucu olarak hem proaktif bir stratejinin parçası hem de tepki gösteren, marjinal bir strateji de olabilmektedir (Jørgensen, 2009).

Sosyal kimlik, insanların kendilerini algılama yolunda grup baskısının bir sonucu olarak da görülmekte ve çoğu kere iki farklı şeyi ifade etmektedir: Kimlik içeriğinin kendisi ve belirli bir sosyal kategoriyle birlikte olma gücünün göstergesi (Ellemers vd., 2002). Milliyetçilik, birinin ulusuna sadakati olarak tanımlanırsa; ulusötesicilik, *çifte milliyetçilik* olarak düşünülebilir. Bu bağlamda iki farklı ulusal topluluğa eşit derecede katılan bir kişi olarak ulusötesi göçmen, alışılmamış bir sosyal kimlik sergilemektedir. Ulusal kimliğin belirli bir örneği için kişi, belli bir ulusal gruba ait olduğunu kabul edebilir ve bunun farkında olabilir; ancak bu, o kişinin o özel topluluğun siyasi ve sosyal yaşamına aktif, kararlı bir katılımcı olduğu anlamına gelmemektedir. Bir ulusötesi göçmen, en az iki farklı ulusla bağlantıyı kabul eden biridir, ancak o, mutlaka bunlardan herhangi birine kendini adamak zorunda değildir. Çünkü günümüzde oturulan ülkeleri nispeten kolay değiştirebilme yeteneği ve hareketi tersine çevirebilme olasılığı, kalıcı kimlik taahhüdü ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır (Heisler, 2001). Bu nedenledir ki modern Batılı demokratik devletlerde kimlikler, kısmi, kesintili ve tersine çevrilebilir özelliktedir ve düzen, artık değişmez (makul veya meşru bir alternatifi olmayan) ulusal kimlikten kaynaklanan katışıksız sadakate bağlı değildir.

Burada göçmen katılımı açısından ulusal ve ulusötesi kimlik ilişkisinde ilginç bir noktaya daha dikkat çekmek faydalı olabilir. Batılı uluslarında ulusal kimlik, ortak tarihsel anılar, mitler, semboller ve gelenekler üzerine inşa edilmiştir; oysa Doğu Avrupa ve Asya'da *etnik ulus modeli* (doğum/kan aracılığıyla ilişkili olan insanlarla bir ortak soy/köken topluluğu olarak ulus) yaygındır (Smith, 1991: 11). Smith'in (1991) ulusa ilişkin bakış açısı kabul edilirse; Doğu Avrupa/Asya ülkelerinde kullanılan farklı ulus tanımlarına karşı Batılı ülkelerin tanımı bir göçmenin kendisini birden fazla ulusun üyesi olarak tanımlamasını kolaylaştırmaktadır. Asya'da ya da Doğu Avrupa'da doğan bir kişi, kan bağıyla köken ulusunun bir üyesi olarak kalırken; yeni ulusal grubun değerlerini kabul ederse; Batılı ulusun bir üyesi olabilir (Bradatan vd., 2010). Buna göre birincisinde iki ulusal kimlik biribirini dışlayıp, çatışırken; ikincisinde, birbirlerini dışlamamakta ve tamamlamaktadır. Bu yüzden ulusötesi kimlik, göçmen kimliğinin kendine özgü bir parçasıdır (Jørgensen, 2009) ve Castles'in (2002:1158) belirttiği gibi, "ulusötesi mensubiyetlerin ve bilincin, gelecekte göçmen aidiyetinin baskın şekli haline gelmesi mümkündür. Bu, çok kapsamlı sonuçlara neden olacaktır".

5.Ulusötesi Mekânlar

İnsanların en önemli mekânsal davranışlarından biri olan göç, mekânın değişen kullanımlarının ve toplumsal yapılarının mükemmel bir gösterimini sağlamaktadır. Geçmişte uluslararası göç, büyük ölçüde gönderen ve kabul eden ülkeler arasındaki iki kutuplu bir ilişki olarak kavramsallaştırılmış ve göç sonrası durum, yeni yerleşilen ülkede yerelleşmek olarak algılanmıştır. Bununla birlikte, ulusötesi toplulukların ve pratiklerin varlığı, ilk hareketin ardından ulus devletlerin

sınırlarını aşan göçmenler ve onların akrabaları arasında ulusötesi mekânlar yaratıldığına işaret etmektedir.

Bazı akademisyenler ulusötesi göçle üretilmiş ve üretilen mekân türlerini tanımlamaya ve içinde gömülü olan toplumsal yapıları incelemeye çalışmaktadır (Levitt ve Jaworsky, 2007). Basch ve arkadaşları (1994: 22) ulusötesiciliği, "göçmenlerin günlük yaşam aktiviteleri yoluyla ulusal sınırları aşan toplumsal alanlar yaratma süreci" olarak ifade etmektedir. Morawska (2003) göçü, ulusötesi alanlara yayılmış yapı ile aktör arasında devam eden dinamiği yakalamak için yapılaştırma olarak kavramsallaştırmaya çalışmaktadır. Kearney (1995) göç devrelerine işaret ederken; Guarnizo (1997) ulusötesi toplumsal oluşumlardan söz etmektedir. Smith'in (2006) ulusötesi yaşam terimi, göçmenleri ve onların çocuklarını anavatanlarına bağlayan, bu tür uygulamaların önemli anlam taşıdığı ve düzenli olarak gözlemlenen uygulamaları ve ilişkileri kapsamaktadır. Voigt-Graf (2004), çeşitli mekânsal metaforların, göçün bir sonucu olarak iki veya daha fazla toplumu sosyal eylemin tek bir arenasında şekillendiren bir duruma gönderme yaptığını belirtmektedir. Bu bağlamda en yaygın şekilde kullanılan iki mekânsal referans, ulusötesi sosyal alan (Glick-Schiller vd., 1992; Guarnizo ve Smith, 1998; Itzigsohn vd., 1999) ve ulusötesi sosyal mekân (Faist, 2000a; Pries, 2001) kavramlarıdır.

Faist (1998), ulusötesi sosyal mekânların, en az iki coğrafi ve uluslararası olarak farklı yerlerde bulunabilen toplumsal ve sembolik bağların, ağlardaki ve organizasyonlardaki pozisyonların ve organizasyon ağlarının birleşimi olduğunu ve bu mekânların, dinamik toplumsal süreçlerini ifade ettiğini ileri sürmektedir. Ona göre, "ulusötesi sosyal mekânlardaki kültürel, politik ve ekonomik süreçler, çeşitli sermaye türlerinin birikimi, kullanımı ve etkileri ve onların hacmi ve dönüştürülebilirliğiyle ilgilidir: Ekonomik sermaye, eğitimsel yeterlilik belgesi, beceri ve teknik bilgi gibi beşeri sermaye ve başta sosyal ve sembolik bağlarla veya bunlarla ilişkili kaynaklarla ilgili olan sosyal sermaye" (Faist, 1998: 216).

Ulusötesi sosyal mekânlar, bir taraftan mekânsal olarak hareket eden ve hareket etmeyen kişilerin çeşitli kaynaklarından, diğer taraftan da ulus devletlerin uygulamaya koyduğu düzenlemelerden ve diğer çeşitli fırsatlar ve kısıtlamalardan (örn. devlet kontrolündeki göç ve mülteci politikaları ve etnik topluluklardaki kurumlar) oluşturulmaktadır. Ulusötesi sosyal mekânlar, kabul eden devletteki gruplar ve kurumlar, gönderen devlet ve azınlık grup (göçmen/mülteci grupları veya etnik azınlık) arasındaki üçlü ilişkilerle nitelendirilmektedir. Ulusötesi sosyal mekânlar, hem göçmenleri/ mültecileri hem de insan, para ve sosyal havale akışlarını, hareket etmeseler bile köken bölgede kalanların yaşamlarını da dönüştürdüğü için göç sistemindeki göçmen olmayanları, yanı sıra göç veren ve alan ülkelerin hükümetleri ve sivil toplum örgütlerini içermektedir (Faist, 2000a). Böylece bu mekânlar, egemen ulus devletlerin uluslararası alanını tamamlamaktadır. Göçmen ulusötesiciliğinin en önemli özelliklerinden biri olarak ulusötesi ortamlarda malların, paranın ve bilginin sürekli dolaşımı, değiş-tokuşu aracılığıyla çeşitli ülkeleri veya diğer ulusal bölgeleri, bu tek bir topluluk oluşturacak şekilde birbirlerine bağlı hale getirmektedir (Pitkänen, 2012).

Faist (2004b) ulusötesi mekânları, açık bir şekilde sınırları çizilmiş devlet topraklarından ayırmakta; mekân terimini, ülkeler veya yerler içinde bireyin ve kolektif aktörlerin kültürel, ekonomik ve politik pratikleri anlamında kullanmaktadır. Bu yüzden de mekân terimi geleneksel coğrafi anlayışta olduğu gibi sadece fiziksel özelliklerle ilgili (mutlak) olmayıp farklı yerlerdeki aktörler arasındaki bağlantıları, aynı zamanda daha geniş fırsat yapılarını, özel ve sınırlanmış yerin göçmenlere sunduğu toplumsal yaşamı ve öznel yansımaları, değerleri ve anlamları da içermektedir (Faist, 1998: 217).

Faist (2000), uluslararası göç ve ulusötesileşmenin üç aşamasına karşılık gelen sosyal mekânın üç formunu ayırt etmektedir. Birincisi, göçmenlerin küçük gruplar halinde sosyal bağları sürdürebildikleri *ulusötesi akraba grupları* arasındaki karşılıklılık ve dayanışmadan oluşmaktadır.

İkincisi, toplumsal bağlar daha fazla *ulusötesi devreler* geliştirdiğinde ortaya çıkmaktadır. Böylece göçmen grup, daha genelleştirilmiş bir karşılıklılık ve akraba gruplarının ötesine geçen yaygın bir dayanışma ile kendini belli etmektedir (Faist 2000a: 144). Bu, öncü göçün ötesine geçen göç ağlarının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Sosyal mekânlar bütün bir topluluğu içerecek şekilde büyüdüğünde ve ulusötesi ilişkiler zamanla kabul gördüğünde; üçüncü sosyal mekân formundan yani *ulusötesi topluluklar*dan söz etmek mümkün hale gelmektedir. Bu topluluklar, yoğun ve güçlü sosyal ve sembolik bağlar tarafından zamanla ve mekân boyunca bağlanmıştır. Büyük ölçekli ve sürekli göç, küçük ölçekli ulusötesi akrabalık gruplarını, ulusötesi devrelere ve sonrasında (zamanla ve uygun koşullar altında) ulusötesi topluluklara dönüştürebilmektedir (Faist, 2000a).

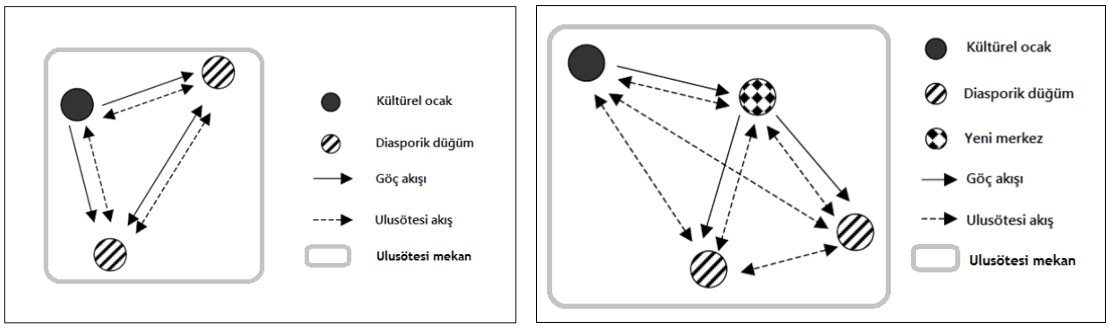
Levitt ve Glick-Schiller (2004) *sosyal alanları*, fikirlerin, uygulamaların ve kaynakların değiştirildiği, düzenlendiği ve dönüştürüldüğü çok sayıda birbirine geçen sosyal ilişki ağı kümesi olarak tanımlamaktadır. Pries (2001: 18) ulusötesi sosyal mekânları, "*yerinden yurdundan edilmiş* yeni bir ulus-devlet oluşturmaksızın en azından iki ulus-devlette farklı coğrafi mekânları kapsayan sosyal pratikler, insan yapımı eserler ve sembol sistemlerinin gruplaşmasıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Ulusötesi topluluk, göçmenlerin ekonomik ilerleme ve sosyal tanınma arayışı içinde yarattığı siyasal sınırlar arasındaki yoğun ağları içermektedir. Bu ağlar aracılığıyla artan sayıda insan, ikili hayatlar yaşayabilmekte; genellikle iki dilli olan göçmenler, farklı kültürler arasında kolayca hareket edebilmekte, sıklıkla iki ülkede ev sahibi olabilmekte ve ikisinde de ekonomik, politik ve kültürel çıkarlarının peşinden koşabilmektedir (Portes, 1997; Portes vd., 1999).

Castells'in (2008a: 546) belirttiği gibi "Mekân ile toplum arasında karmaşık, ama anlamlı bir ilişki vardır. (…) Mekânsal formlar ve süreçler, bir bütün olarak toplumsal yapının dinamikleri tarafından oluşturulmaktadır". Bununla birlikte Soja (1989: 35), toplumsal ilişkilerle mekânın üretilmesinin "geçmişi anlamayla aynı sorunsalda kökleşmiş sosyal bir süreç" olduğunu ileri sürmektedir. Mekân, süreç içinde gömülüdür veya sürecin içindedir (Harvey, 2006: 273). Burada en önemli nokta, sosyal ilişkilerin ve bireysel eylemlerin mekânsal bir ifadeye sahip olması ve sosyal ile mekânsal olanın diyalektik olarak ilişkili olmasıdır. İnsanlar eylemleriyle mekânı üretmekte ve böylece mekân, sosyal ilişkileri geri yansıtmaktadır. Toplumsal olarak üretilen mekân, aktörlerin konumlarının önemli olduğu *göreceli*(relativist) bir mekân anlayışını varsaymaktadır. Buna göre, mekân ve ona ilişkin deneyimlerimiz, diğer şeylere (zamana, maliyete, diğer ekonomik etmenlere, sosyal etkileşime veya onları nasıl bildiğimize ya da algıladığımıza) göre değişmektedir, yani görecelidir (Elden, 2009). Tüm ulusötesi mekânların sosyal olarak inşa edilmiş olduğu düşünülürse; bu bakış açısıyla ulusötesi sosyal mekânları, *ulusötesi mekânlar* şeklinde de ifade etmek mümkün hale gelmektedir (Voigt-Graf, 2004).

Daha yakın zamanlarda, nesneler yalnızca diğer nesnelerle olan ilişkilerin bir sistemi olarak bulunduğu için mekânın ilişkisel olduğu görüşü geliştirilmiştir (bkz.Elden, 2009; Warf, 2010). Böylece mekân, nesnelerin birbirleriyle kurduğu ilişkilerin ürünü olarak görülmüştür. Başka bir deyişle mekânda bir noktadaki bir olayın veya şeyin, yalnızca ona bakarak anlaşılamayacağı, onun çevresindeki diğer her şeye bağlı olduğu ileri sürülmüştür (Harvey, 2006). Hem bireysel, hem de kolektif bir yerin/mekânın anlamı, hem güçlü şekilde var olandır (mutlak) hem de yerin ve insan aktörünün bulunduğu bağlama bağlı olarak sabit değildir (ilişkiseldir); kültürel pratikler, toplumsal ilişkiler ve ekonomik süreçler, ortamın maddiliğine karışarak yeri/mekânı üretmektedir (Harvey, 2009: 177). Mekân, homojen olmaktan ziyade heterojen, tekil olmaktan ziyade çoğuldur; bu nedenle de her zaman yapım sürecindedir, asla bitmemiştir veya kapanmamıştır (Elden, 2009). Faist (2004b: 11) ulusötesi topluluğun varlığı için coğrafi yakınlığın, zorunlu bir ölçüt olmadığını, bu topluluğun iki veya daha fazla ülkenin sınırlarını kapsayan daha geniş bir *ilişkisel mekânı* tanımlayabileceğini belirtmektedir. Glick-Schiller ve Çağlar (2009: 180) da "ulusötesi alanları mekânsal metaforlar olarak değil, iktidar ilişkilerine gömülü yerel olarak bulunabilen veya ulusal ya da ulusötesi olarak

genişleyebilecek ağların ağlarından oluşan toplumsal ilişkilerin sistemleri" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu noktada ulusötesi mekânlar için ilişkisel bir mekân olarak *akışların mekânı* kavramı da önem kazanmaktadır. Bu kavram, günümüz toplumlarının temelde organizasyonların ve kurumların ağları aracılığıyla değiş-tokuş edilen (sermaye, bilgi, teknoloji, görüntü, ses, sembol vb.) akışların etrafında inşa edildiği düşüncesinden türetilmiştir (Castells, 2008a). Akışların mekânı, akış üzerinden işleyen aynı zamanda gerçekleşen toplumsal pratiklerin maddi örgütlenmesini ifade etmektedir. "Akışlar, toplumun ekonomik, politik ve sembolik yapılarındaki toplumsal aktörlerin sahip olduğu birbirinden fiziksel olarak ayrı konumlar arasındaki amaçlı, tekrarlanabilir ve düzenlenebilir karşılıklı alış-veriş ve etkileşim dizileri" olarak tanımlanmaktadır (Castells, 2008a: 548). Akışların mekânı kavramı, bir yandan yerler arasındaki artan bağlantıyı ve küresel akışların büyüklüğünü ve yoğunluğunu ima ederken, diğer yandan da ulus-devlet sınırları gibi hükümranlık alanlarının sınırlarının öneminin sorgulanmasına neden olmaktadır. Küresel kentler, küresel akışlar mekânındaki ve küresel insan, para ve bilgi ağlarının düğümleri olarak görülmektedir (Castells, 2008a).

Voigt-Graf'a (2004: 28) göre göçmenler ve onların soyundan gelenler tarafından oluşturulan ulusötesi mekânlar, fiziksel olarak coğrafi mekânda dışa vurulmakta; ağlarda sabitlenmiş veya demirlemiş *düğümler* ve bu düğümler arasındaki *akışlar* tarafından oluşturulmaktadır. Burada akışlar, göçmenlerin ve diğer insanların, ürünlerin, paranın, fikirlerin, kültürel malların ve bilginin tek veya çift yönlü akışlarını içerirken; düğümler, akışlar tarafından bağlanan ülkelere, bölgelere ve yerlere atıfta bulunmaktadır (Voigt-Graf, 2004). Böylece *ulusötesi mekân,* düğümlerin ve onların arasındaki akışların toplamına karşılık gelmektedir (Şekil 1). Tıpkı akışların mekânı kavramsallaştırmasında olduğu gibi ulusötesi mekânların da başlıca özelliği, her zaman dinamik oluşlarıdır ki bu yüzden bazıları ortadan kalktığı halde bazıları yeniden üretilebilmektedir.

Şekil 1. Ulusötesi mekân modellerine iki örnek.
Kaynak: Voigt-Graf, 2004: 40-41.

6.Sonuç Yerine

Ulus-devletlerin sınırlarla bölünmüş dünyasında göç, çoğu kere bir sorun olarak algılanırken; göçmenlerin misafir olarak gittikleri yerde değişmeleri, ev sahibi topluma uyum sağlamaları gerektiği düşünülmüştür. Onların ve sonraki nesillerin zamanla topluluklar oluşturabileceği, yeni kimliklere sahip olabileceği, fakat aynı zamanda yerleştikleri ve köken yerleri/toplumları dönüştürebilecekleri öngörülememiştir.

Çağdaş küreselleşmenin ışığında artık insanlar, sürekli olarak hareket etmekte, iletişim kurmakta, alış-veriş yapmakta, sınırları yeniden yaratmakta; böylelikle akışkanlıklar, yeni sosyal-mekânsal oluşumlar ve süreçler üretmektedir. Belirli bir yerden (dışarıya) ve belirli bir yere (içeriye) göç süreçleri için geliştirilen geleneksel göç teorisinin ikili odağının aksine, günümüzde göç, göçmenlerin birçok yeri birbirine bağlayan çok katmanlı ilişkilere ve faaliyetlere şekil verdiği ve sürdürdüğü bir süreç, insanların sınır aşan hareketliliğinde büyük bir devre olarak anlaşılmaktadır.

Göçmenler ise, köken yerle bağlantısını sürdüren, göç edilen yerde kökleşmiş ve toplumsal yaşama karışmış, birden fazla lokasyonla kendini tanımlayan, hareketlilik sırasında yerleşikliği yaşayan, bağlı oldukları yerler değişken ve aidiyetleri akışkan insanlar olarak görülmektedir.

Ülkeler arasında veya bir ülkenin içinde, göç edenlerin yarattığı bağ ve bağlantılar aracılığıyla farklı mekânlarda/yerlerde ulusötesi/yerelötesi topluluklar ortaya çıkmaktadır. Bu sayede göçmenler çoklu hayatlar yaşayabilmekte, farklı kültürler arasında kolayca hareket edebilmekte; en az iki yerde ev sahibi olabilmekte ve bu yerlerde var oluşunu gerektiren ekonomik, politik ve sosyo-kültürel pratikler gerçekleştirebilmekte ve yeni mekânlar/yerler inşa edebilmektedir. Daha yeni, geçmişe göre daha ucuz ve daha etkili iletişim-ulaşım araçları, göçmenlerin ev-temelli ilişkilerini ve çıkarlarını ulusötesi/yerelötesi olarak etkin bir şekilde, *burada* ve *orada* (hatta daha fazla yerde), en az iki toplumda ayakları olacak biçimde sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Bu yeni ilişki biçimi, insanların gündelik yaşam ve iş yapma pratiklerini, sosyo-mekânsal bağlılık-aidiyet kimlik duygularını, kalkınma anlayışlarını, mekânsal kullanımlarını ve deneyimlerini derinden etkilemekte; gelecekte çok-yerli olma, çoklu üyelikler ve melez kimlikler, istisna olmaktan ziyade norm haline gelecek gibi görünmektedir.

Bu bağlamda ulusötesi ve onun genişletildiği yerelötesi ve yersel mercekler bize göçü, gönderen ve kabul eden yerler ötesinde çoklu yerler bağlamında, göçmenlerin yanında göçe katılmayanları ve başka yerlere gidenleri de hesaba katarak değerlendirme; kimliği, aidiyeti ve demokrasiyi yeniden düşünme; süreçlerin tarihsel sürekliliğini izleme ve metodolojik değişiklik yapma, yeni yöntemler geliştirme fırsatı sunmaktadır. Göç araştırmalarında bir bütün olarak ulusötesi bakış açısı, göçmenlerin yarattığı çok-yerli ve çoklu-toplumsal değişiklikleri anlamamızı sağlamaktadır. Araştırmalar, ulusötesi/yerelötesi pratiklerin yerleşilen yere adaptasyonu, aynı zamanda da köken yerin gelişmesini destekleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden ulusötesicilik/yerelötesilik ile bütünleşme ve göç ile kalkınma arasındaki mevcut ve olası bağlantıları keşfetmek için yeni araştırmalara ihtiyaç vardır.

Notlar

1.Bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlaması olarak tanımlanan kimlik kavramı, psikolojik düzeyde, bir kişinin kendini o kişi olarak tanımlaması şeklinde nitelendirilmektedir. Burada kimlik, kişinin kendisi hakkında sahip olduğu çeşitli temsilleri (görüşleri, tanımları, imajları, bilgileri vb.) kapsamaktadır ve insanın kendini kavrayışının bir ifadesini oluşturmaktadır. Kendinin bilincine varmak, belirli bir anda aniden ortaya çıkan veya miras alınan değişmez bir kavrayış değil, insanın gelişim süreci boyunca diğerleriyle etkileşim içinde öğrenilen, geliştirilen bir kavrayıştır (Bilgin, 2007). Dolayısıyla kimlik oluşumu, zaman, mekân ve toplum-kültür bağlamında şekillenen ve değişkenlik gösteren bir inşa/yapılanma sürecidir. Bu değişken kimlik yapısı, geleneksel toplumlarda bireyin dışında ve yaşadığı topluluğun aidiyetleriyle şekillenirken; modern toplumlarda bireysellik ve bireysel aklın dışavurumudur, postmodern toplumlarda kimlik, aşırı parçalanmış, çoklu özellikler gösteren geçişken ve çeşitli niteliklere sahip görünmektedir (Karaduman, 2010).

2.Bu tarama, 29 Kasım 2017 tarihinde yapılmıştır.

3.Öne çıkan isimler ve çalışmaları için bkz. Al-Ali ve Koser, 2002; Bauböck, 2003; Bauböck ve Faist, 2010; Çağlar, 2006; Dahinden, 2009; Faist, 1998, 1999, 2000a, 2004a, 2004b, 2008, 2009a, 2009b, 2010; Faist ve Özveren, 2004; Glick-Schiller, 2005; Glick-Schiller vd., 1992a, 1992b; Guarnizo, 2003; Itzigsohn ve Villacrés, 2008; Kearney, 1995; Koser, 2007; Levitt ve Glick-Schiller, 2004; Levitt ve Waters, 2006; Levitt vd., 2003; McEwan, 2004; Mazzucato, 2008, 2009; Morawska, 2003; Østergaard-Nielsen, 2001, 2002, 2003a, 2003b; Vertovec, 2001, 2003, 2004, 2009; Vertovec ve Cohen, 1999; Voigt-Graf, 2004, 2005; Wahlbeck, 1999.

4.Birçok yazar *yer*i (place), daha fazla deneyimlenmiş, çevremizle karşılaşmamızın yaşayan hali, *mekân*ı (space) ise bunun daha matematiksel, sınırlandırılmış soyut görünümü olarak gördüğü için mekân ile yer kavramaları arasında fark olduğunu düşünmektedir. Örneğin Cresswell (2009) yeri, lokasyonu, yereli ve yer duygusunu birleştiren anlamlı bir sit olarak tanımlamaktadır. Bazıları yerin daha yerel bir çevre olarak, mekânın ise daha büyük ve daha az kişisel olarak anlaşılması gerektiğini kabul etmektedir. Başka yaklaşımlar yeri, daha açık ve dağınık; mekânı, sınırlandırılmış ve özel kullanımlı olarak görmektedir (Elden, 2009). Buna rağmen her iki kavramın eş anlamlı olarak kullanıldığı da olmaktadır. Örneğin mekânın sosyal olarak inşasıyla, aslında bir bakıma deneyimlenmiş, anlam yüklenmiş yer anlatılmak istenmektedir.

5.Aynı şekilde Fransız-Türklerin % 36'sı Türkiye'ye, %25'i Fransa'ya %36 ise her iki ülkeye bağlılık duyuyor.

Referanslar

Adamson F.B. (2002) "Mobilizing for the transformation of home: Politicized identities and transnational practices", In N. Al-Ali & K. Koser (Eds.), *New approaches to migration? Transnational Communities and the Transformation of Home* (pp.155-168). London: Routledge.

Aksoy, A., Robins, K. (1997) "Peripheral vision: Cultural industries and cultural identities in Turkey", *Environment and Planning A,* 29(12), 1937-1952. DOI: 10.1068/a291937

Aksoy, A., Robins, K. (2000) "Thinking across spaces. Transnational television from Turkey", *European Journal of Cultural Studies,* 3(3), 343-365. DOI: 10.1177/136754940000300305

Al-Ali, N. (2002) "Trans- or a-national? Bosnian refugees in the UK and the Netherlands", In N. Al-Ali & K. Koser (Eds.), *New approaches to migration? Transnational Communities and the Transformation of Home* (pp. 96-117). London: Routledge.

Al-Ali, N., Black, R., Koser, K. (2001) "The limits to 'transnationalism': Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities", *Ethnic and Racial Studies*, 24(4), 578-600. DOI: 10.1080/01419870120049798

Al-Ali, N., Koser, K. (Eds.) (2002) *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home,* London: Routledge.

Amelina, A., Faist, T. (2008) "Turkish migrant associations in Germany: Between integration pressure and transnational Linkages", *Revue Européenne des Migrations Internationales,* 24(2), 91-120.

Appadurai, A. (1995). "The production of locality", In R. Fardon (Ed.), *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge* (pp.204-225). London: Routledge.

Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization,* Minneapolis-London: University of Minnesota Press.

Appleyard, R. T. (1962) "Determinants of return migration: A socioeconomic study of United Kingdom migrants who returned from Australia", *Economic Record,* 9, 352-368.

Arango, J. (2000) "Explaining migration: A critical view", *International Social Science Journal,* 52(165), 283-296. DOI: 10.1111/1468-2451.00259

Argun, B.E. (2003) *Turkey in Germany: The Transnational Sphere of Deutschkei,* New York and London: Routledge.

Basch, L., Glick Schiller, N., Szanton-Blanc C. (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*, Langhorne, PA: Gordon and Breach.

Battistella, G., Conaco , M. (1998) "The impact of labour migration on the children left behind: A study of elementary school children in the Philippines", *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia,*13(2), 220–241.

Bauböck, R. (2003) "Towards a political theory of migrant transnationalism", *International Migration Review,* 37(3), 700-723. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00155.x

Bauböck R., Faist, T. (Eds.) (2010) *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods,* Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity.

Bilgin, N. (2007) *Kimlik İnşası,* Ankara: Aşina Kitaplar

Bloemraad, I. (2005) "The Limits of de Tocqueville: How government facilitates organisational capacity in newcomer communities", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 31(5), 865-887. DOI: 10.1080/13691830500177578

Bourne, R.S. (1916) "Trans-national America", *The Atlantic Monthly* July: 86–97.

Boyle, P. (2002) "Population geography: Transnational women on the move", *Progress in Human Geography,* 26(4), 531–543. DOI: 10.1191/0309132502ph384pr

Bradatan, C., Popan, A., Melton, R.. (2010) "Transnationality as a fluid social identity", *Social Identities*, 16(2),169-178.

Brickell, K., Datta, A. (2011) "Introduction: Translocal geographies", In K. Brickell & A. Datta (Eds.), *Translocal Geographies: Spaces, Places, Connections* (pp. 3-20). Farnham: Ashgate.

Brinkerhoff, J.M. (2009) *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bruneau, M. (2010) "Diasporas, transnational spaces and communities", In R.Bauböck & T. Faist (Eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* (pp.35-49) Amsterdam: Amsterdam University Press.

Casey, E. (2001) "Between geography and philosophy: What does it mean to be in the place-world?", *Annals of the Association of American Geographers,* 91(4), 683-693. DOI: 10.1111/0004-5608.00266

Castells, M. (2008a) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Birinci Cilt): Ağ Toplumunun Yükselişi*, (2.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2008b) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (İkinci Cilt): Kimliğin Gücü*, (2.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2013) *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür (Üçüncü Cilt): Binyılın Sonu*, (2.Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, S. (2002) "Migration and community formation under conditions of globalization", *International Migration Review,* 36(4), 1143-1168. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2002.tb00121.x

Castles, S. (2010) "Understanding global migration: A social transformation perspective", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 36(10), 1565-1586. DOI: 10.1080/1369183X.2010.489381

Castles, S., Miller, M.J. (2009) *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World,* (4th Revised edition). Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Čiarnienė, R., Kumpikaitė, V. (2008) "The Impact of globalization on migration processes", *Socialiniai tyrimai / Social Research,* 3(13), 42–48.

Cohen, R. (1996) "Diasporas and the nation-state: From victims to challengers", *International Affairs,* 72(3), 507-520.

Collyer, M., King, R. (2015) "Producing transnational space: International migration and the extra-territorial reach of state power", *Progress in Human Geography,* 39(2), 185-204. DOI: 10.1177/0309132514521479

Cresswell, T. (2009) "Place", In R. Kitchin & N.J. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography* (pp.169-177). Amsterdam-Oxford: Elsevier Science.

Crivello, G. (2003) *Dreams of Passage: Negotiating Gender, Status and Migration in the Moroccan Rif.* PhD Thesis, University of California, Riverside. https://www.researchgate.net/publication/35711880_Dreams_of_passage_negotiating_gender_status_and_migration_in_the_Moroccan_Rif

Czaika M., de Haas, H. (2015) "The Globalization of migration: The world become more migratory?", *International Migration Review,* 48(2) 283–323. DOI: 10.1111/imre.12095

Çağlar, A. (1995) "German Turks in Berlin: Social exclusion and strategies for social mobility", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 21(3), 309-323. DOI: 10.1080/1369183X.1995.9976494

Çağlar, A. (2000) " 'Tire'li kimlikler: Teori ve yönteme ilişkin bazı arayışlar", *Toplum ve Bilim,* 84, 129-150.

Çağlar, A.S. (2001) "Constraining metaphors and the transnationalisation of spaces in Berlin", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 27(4), 601-613. DOI: 10.1080/13691830120090403

Çağlar, A. (2006) "Hometown associations, the rescaling of state spatiality and migrant grassroots transnationalism", *Global Networks,* 6(1), 1-22. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2006.00130.x

Dahinden, J. (2009) "Are we all transnationals now? Network transnationalism and transnational subjectivity: The differing impacts of globalization on the inhabitants of a small Swiss city", *Ethnic and Racial Studies* 32(8), 1365-1386. DOI: 10.1080/01419870802506534

Dahinden, J., Riaňo, Y., Tadorian, M. (2012) "Bridging places across borders: Constitution, maintenance and meaning of transnaional social spaces", Université de Neuchâtel, Faculté des lettres et sciences humaines, Laboratoire d'études des processus sociaux. https://www.unine.ch/maps-chaire/bridging_places_1

Dahlman, C. (2004) "Diaspora", In J.Duncan, N.Johnson & R.Schein (Eds.), *A Companion to Cultural Geography* (pp.485-498). Oxford: Blackwell.

de Haas, H. (2010) "Migration and development: A theoretical perspective", *International Migration Review,* 44(1), 227-264. DOI:10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x

de Haas, H. (2009) *Mobility and Human Development*, (Human Development Research Paper 2009/01). New York: UNDP. http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdrp_2009_01_rev.pdf

Deniz, A., Özgür, E.M. (2010) "Rusya'dan Türkiye'ye ulus aşırı göç: Antalya'daki Rus göçmenler", *Ege Coğrafya Dergisi*, 19(1), 13-30.

Deniz, A., Özgür, E. M. (2013) "Antalya'daki Rus gelinler: Göçten evliliğe, evlilikten göçe", *Sosyoloji Dergisi*, 27(2), 151-175.

Ehrkamp P. (2005) "Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 31(2), 345-364. DOI: 10.1080/1369183042000339963

Elden, S. (2009) "Space I", In R. Kitchin & N. J. Thrift (Eds.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 10 (pp. 262-267). Oxford, UK: Elsevier.

Ellemers, N., Spears, R., Doosje, B. (2002) "Self and social identity", *Annual Review of Psychology,* 53, 161-186. DOI: 10.1146/annurev.psych.53.100901.135228

Ellis, P., Khan, Z. (2002) "The Kashmiri diaspora: Influences in Kashmir", In N. Al-Ali & K.Koser (Eds.), *New Approaches to Migration?: Transnational Communities and the Transformation of Home* (pp.169-185). London: Routledge.

Espiritu, Y.L, Tran, T. (2002) "Viêt Nam, Nu'óc Tôi (Vietnam, My Country): Vietnamese Americans and transnationalism", In P. Levitt & M.C. Waters (Eds.), *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation* (pp. 367–398). New York: Russell Sage Found.

Faist, T. (1998) "Transnational social spaces out of international migration: Evolution, significance, and future prospects", *Archives Européennes de Sociologie,* 39(2), 213-247.

Faist, T. (1999) "Developing transnational social spaces: the Turkish–German example", In L.Pries (Ed.), *Migration and Transnational Social Spaces* (pp. 39-69). Aldershot: Ashgate,

Faist, T. (2000a) *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford: Oxford University Press.

Faist, T. (2000b) "Transnationalization in international migration: Implications for the study of citizenship and culture", *Ethnic and Racial Studies,* 23(2), 189-222. DOI: 10.1080/014198700329024

Faist T. (2004a) "The transnational turn in migration research: Perspectives for the study of politics and polity", In M.P. Frykman (Ed.), *Transnational Spaces: Disciplinary Perspectives* (pp.11-45). Malmö: Malmö University.

Faist, T. (2004b) "The border-crossing expansion of social space: Concepts, questions and topics", In *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions* (pp.1-34). Aldershot: Ashgate.

Faist, T. (2008) "Migrants as transnational development agents: An inquiry into the newest round of the migration-development nexus", *Population, Space and Place,* 14(1), 21-42. DOI: 10.1002/psp.471

Faist, T. (2009a) "The transnational social question: Social rights and citizenship in a global context", *International Sociology,* 24(1), 7-35. DOI: 10.1177/0268580908099153

Faist, T. (2009b) "Transnationalization and development: Towards an alternative agenda", *Social Analysis,* 53(3), 38-59. DOI: 10.3167/sa.2009.530303

Faist, T (2010) "Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners?", In R.Bauböck & T.Faist (Eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods* (pp.9-34). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Faist, T., Özveren, E. (Eds.) (2004) *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*. Aldershot: Ashgate.

Fargues, P. (1997) "State policies and the birth rate in Egypt: From socialism to liberalism", *Population and Development Review*, 23(1), 115-138.

Foner, N. (1997) "What's new about transnationalism? New York immigrants today and at the turn of the century", *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 6(3), 355-375.

Freitag, U., von Oppen, A. (2010) "Introduction. 'Translocality': An approach to connection and transfer in area studies, In U. Freitag & A. von Oppen (Eds.), *Translocality: The Study of Globalising Processes from a Southern Perspective* (pp. 1-21). Leiden: Brill.

Gammage, S. (2004) "Exercising exit, voice and loyalty: A gender perspective on transnationalism in Haiti", *Development and Change* 35(4),743-771. DOI: 10.1111/j.0012-155X.2004.00378.x

Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge: Polity Press.

Gielis, R. (2009) "A global sense of migrant places: Towards a place perspective in the study of migrant transnationalism", *Global Networks,* 9(2), 271-287. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2009.00254.x

Glazer, N., Moynihan, D.P. (1963) *Beyond the melting pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City,* Cambridge, MA: MIT Press.

Glick-Schiller, N. (2005) "Transnational social fields and imperialism: Bringing a theory of power to transnational studies", *Anthropological Theory,* 5(4), 439-461. DOI: 10.1177/1463499605059231

Glick-Schiller, N., Çağlar, A. (2009) "Towards a comparative theory of locality in migration studies: Migrant incorporation and city scale", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 35(2), 177-202. DOI: 10.1080/13691830802586179

Glick-Schiller, N., Fouron, G. (1999) "Terrains of blood and nation: Haitian transnational social fields", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 340–366. DOI: 10.1080/014198799329512

Glick-Schiller N., Basch L., Blanc-Szanton, C. (1995) "From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration", *Anthropological Quarterly*, 68(1), 48-63.

Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (Eds.) (1992a) Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered. *Annals of the New York Academy of Sciences,* 645, vii–xv, 1–258.

Glick-Schiller, N., Basch, L., Blanc-Szanton, C. (1992b) "Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration", *Annals of the New York Academy of Sciences,* 645, 1-24.

Gmelch, G. (1980) "Return migration", *Annual Review of Anthropology,* 9,135-159.

Gore, C. (2000) "The rise and fall of the Washington Consensus as a paradigm for developing countries", *World Development,* 28(5), 789-804. DOI: 10.1016/S0305-750X(99)00160-6

Gould, C.C. (2009) "Structuring global democracy: Political communities, universal human rights, and transnational representation", *Metaphilosophy*, 40(1), 24–41. DOI:10.1111/j.1467-9973.2009.01568.x

Graham, B. (2014) "Diaspora-owned firms and social responsibility", *Review of International Political Economy*, 21(2), 432-466. DOI: 10.1080/09692290.2012.747103

Graham, E., Jordan, L.P., Yeoh, B.S.A., Lam, T., Asis, M., Su-kamdi (2012) "Transnational families and the family nexus: Perspectives of Indonesian and Filipino children left behind by migrant parent(s)", *Environment and Planning A*, 44(4), 793-815. DOI: 10.1068/a4445.

Greiner C., Sakdapolrak, P. (2013a) "Translocality: Concepts, applications and emerging research perspectives", *Geography Compass,* 7(5), 373-384. DOI: 10.1111/gec3.12048

Greiner C., Sakdapolrak P. (2013b) "Rural–urban migration, agrarian change, and the environment in Kenya: A critical review of the literatüre", *Population and Environment,* 34(4), 524-553. DOI: 10.1007/s11111-012-0178-0

Grillo, R., Riccio, B. (2004) "Translocal development: Italy–Senegal", *Population, Space and Place,* 10(2), 99-111. DOI: 10.1002/psp.321

Guarnizo L.E. (1997) "The emergence of a transnational social formation and the mirage of return migration among Dominican transmigrants", *Identities,* 4(2), 281-322. DOI: 10.1080/1070289X.1997.9962591

Guarnizo, L.E. (2003) "The economics of transnational living", *International Migration Review,* 37(3), 666-699. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00154.x

Guarnizo, L.E., Diaz, L.M. (1999) "Transnational migration: A view from Colombia", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 397-421. DOI: 10.1080/014198799329530

Guarnizo, L. E., Smith, M. P. (1998) "The locations of transnationalism", In M.P. Smith & L.E. Guarnizo (Eds.), *Transnationalism from Below* (pp. 3–34). New Brunswick, London: Transaction.

Hannerz, U. (1996) *Transnational Connections: Culture, People, Places*, London: Routledge.

Harvey, D. (2006) "Space as a keyword", In N.Castree & D.Gregory (Eds.), *David Harvey: A Critical Reader* (pp.270-293). Malden, USA: Blackwell Publishing.

Harvey, D. (2009) *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom,* New York: Columbia University Press.

Heisler, M.O. (2001) "Now and then, here and there: Migration and the transformation of identities, borders, and orders", In. M. Albert, D. Jacobson & Y. Lapid (Eds.). *Identities, Borders, Orders* (pp.225-248). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. (2000) "Global transformations: Politics, economics and culture", In C.Pierson & S.Tormey (Eds.), *Politics at the Edge* (pp.14-28). London: Palgrave Macmillan,

Hoerder, D. (2013) "Translocalism", In I. Ness (Ed.), *The Encyclopedia of Global Human Migration* (pp.1-4). Wiley-Blackwell. DOI: 10.1002/9781444351071.wbeghm540

Hondagneu-Sotelo, P., Avila E. (1997) "'I'm here, but I'm there': The meanings of Latina transnational motherhood", *Gender and Society,* 11(5), 548-571. DOI: 10.1177/089124397011005003

Huang, Y. (2011) "Identity negotiation in relation to context of communication", *Theory and Practice in Language Studies,* 1(3), 219-225. DOI: 10.4304/tpls.1.3.219-225

International Migration Institute-IMI (2006) *Towards a New Agenda for International Migration Research,* University of Oxford, Working Paper. https://www.imi.ox.ac.uk/files/news/imi-research-agenda.pdf

Itzigsohn, J. (2000) "Immigration and the boundaries of citizenship: The institutions of immigrants' political transnationalism", *The International Migration Review,* 34(4), 1126-1154. DOI: 10.2307/2675977

Itzigsohn, J., Saucedo S.G. (2002) "Immigrant incorporation and socioculturul transnationalism", *International Migration Review,* 36(3), 766-798. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2002.tb00104.x

Itzigsohn, J., Villacrés, D. (2008) "Migrant political transnationalism and the practice of democracy: Dominican external voting rights and Salvadoran home town associations", *Ethnic and Racial Studies*, 31(4), 792-811. DOI: 10.1080/01419870701784497

Itzigsohn, J., Dore Cabral, C., Hernandez, M.E., Vasquez, O. (1999) "Mapping Dominican transnationalism: narrow and broad transnational practices", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 316-339. DOI: 10.1080/014198799329503

Jacobs, D., Phalet, K., Swyngedouw, M. (2006) "Political participation and associational life of Turkish residents in the Capital of Europe", *Turkish Studies,* 7(1), 145-161. DOI: 10.1080/14683840500520659

Jenkins, R. (1996) *Social Identity,* London: Routledge.

Jørgensen, M.B. (2009) *National and Transnational Identities: Turkish Identity in Denmark, Sweden and Germany*, Aalborg University: Institut for Historie (Spirit PhD Series; No. 19).

Kalaycıoğlu, S., Çelik, K., Beşpınar, F.U. (2010) "'Gitmek mi zor kalmak mı?': Avrupa'ya erkek göçü ve geride kalan kadının gözünden göç deneyimi", *Hacettepe Universitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 27(1), 123-146.

Kang, Y. (2012) "Transnational motherhood in the making of global kids: South Korean educational migrants in Singapore", In C.Plüss & K.Chan (Eds.), *Living Intersections: Transnational Migrant Identifications in Asia,* Vol 2. (pp.149-166). Dordrecht: Springer.

Karaduman, S. (2010) "Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü", *Journal of Yaşar University* 17*,* 2886-2899.

Kastoryano, R. (2006) "Le nationalisme transnational turc ou la redéfinition du nationalisme par les Turcs de l'extérieur", In A.Dieckhoff et R.Kastoryano (Eds.), *Nationalismes en Mutation en Méditerranée Orientale* (p. 249-266). Paris: CNRS. http://books.openedition.org/editionscnrs/2410

Kaya, A. (2004) "Euro-Turks: A bridge, or a breach, between Turkey and the European Union?", In *CEPS Turkey in Europe Monitor,* 5(May), 37-46.

Kaya, A., Kentel, F. (2005) *Euro-Turks: A Bridge or a Breach Between Turkey and the European Union?,* Brussels: Centre for European Policy Studies.

Kaya, İ. (2005) "Identity and space: The case of Turkish Americans", *Geographical Review,* 95(3), 425-440.

Kaya, İ. (2007) *Müslüman Amerikalılar: Göç, Kimlik ve Entegrasyon,* İstanbul: Dipnot.

Kearney, M. (1995) "The local and the global: The anthropology of globalization and transnationalism", *Annual Review of Anthropology*, 24, 547-565.

Kennedy, P., Roudometof, V. (2002) "Transnationalism in a global age", In P.Kennedy & V.Roudometof (Eds.), *Communities Across Borders: New Immigrants and Transnational Cultures* (pp.1-26). London-New York: Routledge.

Kivisto, P. (2001) "Theorizing transnational immigration: A critical review of current efforts", *Ethnic and Racial Studies,* 24(4), 549–577. DOI: 10.1080/01419870120049789

Koser, K. (2007) "Refugees, transnationalism and the state", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(2), 233-254. DOI: 10.1080/13691830601154195

Kritz, M.M., Zlotnik, H. (1992) "Global interactions: Migration systems, processes, and policies", In M.M. Kritz, L.L.Lim & H.Zlotnik (Eds.), *International Migration Systems: A Global Approach* (pp. 1-16). Oxford: Clarendon Press.

Levitt, P. (2001) *The Transnational Villagers,* Berkeley: University of California Press.

Levitt, P., Lamba-Nieves, D. (2011) "Social remittances revisited", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 37(1), 1-22. DOI: 10.1080/1369183X.2011.521361

Levitt, P., Glick-Schiller, N. (2004) "Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society", *International Migration Review,* 38(3), 1002-1039. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x

Levitt, P., Jaworsky, B.N. (2007) "Transnational migration studies: Past developments and future trends", *Annual Review of Sociology,* 33, 129-156. DOI: 10.1146/annurcvjoc33.040406.131816

Levitt, P., Waters, M. (Eds.) (2006) *The Changing Face of Home: The Transnational Lives of the Second Generation,* New York: Russell Sage Foundation.

Levitt, P., DeWind, J., Vertovec, S. (2003) "International perspectives on transnational migration: An introduction", *International Migration Review*, 37(3), 565-575. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00150.x

Lewicka, M. (2008) "Place attachment, place identity, and place memory: Restoring the forgotten city past", *Journal of Environmental Psychology*, 28(3), 209-231. DOI:10.1016/j.jenvp.2008.02.001

Ley, D. (2004) "Transnational spaces and everyday lives", *Transactions of the Institute of British Geographers,* 29(2), 151-164. DOI: 10.1111/j.0020-2754.2004.00122.x

Li, P.S. (2008) "World migration in the age of globalization: Policy implications and challenges", *New Zealand Population Review,* 33/34, 1-22.

Ma, E.K. (2002) "Translocal spatiality", *International Journal of Cultural Studies,* 5(2), 131-152. DOI: 10.1177/1367877902005002568

Madianou, M. (2012) "Migration and the accentuated ambivalence of motherhood: the role of ICTs in Filipino transnational families", *Global Networks,* 12(3), 277-295. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2012.00352.x

Madianou, M., Miller, D. (2011) "Mobile phone parenting: Reconfiguring relationships between Filipina migrant mothers and their left-behind children", *New Media & Society,* 13(3) 457-470. DOI: 10.1177/1461444810393903

Markley, E. (2011) "Social remittances and social capital: Values and practices of transnational social space", *Quality of Life,* 22(4), 365-378.

Marquardt, M.F. (2005) "From shame to confidence: Gender, religious conversion, and civic engagement of Mexicans in the U.S. South", *Latin American Perspectives,* 32(1), 27-56. DOI: 10.1177/0094582X04271850

Massey, D. (1994) *Space, Place and Gender,* Cambridge: Polity.

Massey, D.S., Alarcón, R., Durand , J., González, H. (1987) *Return to Aztlan: The Social Process of International Migration from Western Mexico,* Berkeley, CA: University of California Press.

Massey, D.S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. (1998) *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium,* Oxford: Clarendon Press.

Mazzucato, V. (2008) "The double engagement: Transnationalism and integration. Ghanaian migrants' lives between Ghana and The Netherlands", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 34(2), 199-216. DOI: 10.1080/13691830701823871

Mazzucato, V. (2009) "Informal insurance arrangements in Ghanaian migrants' transnational networks: The role of reverse remittances and geographic proximity", *World Development,* 37(6), 1105-1115. DOI: 10.1016/j.worlddev.2008.11.001

McDowell, L., Keith, M., Kitson, M. (2012) "Shifting contours of migration", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 5(2), 183–187. DOI: 10.1093/cjres/rss009

McEwan, C. (2004) "Transnationalism", In J.S. Duncan, N.C. Johnson & R.H. Schein (Eds.), *A Companion to Cultural Geography* (pp.499-512). Malden-Oxford-Carlton: Blackwell.

McEwan, C., Pollard, J., Henry, N. (2005) "The 'global' in the city economy: Multicultural economic development in Birmingham", *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(4), 916-933. DOI: 10.1111/j.1468-2427.2005.00628.x

Morawska, E. (2003) "Disciplinary agenda and analytic strategies of research on immigrant transnationalism", *International Migration Review*, 37(3), 611-640. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00152.x

Mohamoud, A.A., Fréchaut, M. (2006) *Social remittances of the African Diasporas in Europe,* North–South Centre of the Council of Europe. https://rm.coe.int/168070ac75

OECD (2016) *Perspectives on Global Development 2017: International Migration in a Shifting World,* Paris: OECD Development Centre. http://www.oecd.org/dev/perspectives-on-global-development-22224475.htm

Olwig, K. F. (1997) "Cultural sites: Sustaining a home in a deterritorialized World", In K.F. Olwig & K. Hastrup, (Eds.), *Siting Culture the Shifting Anthropological Object* (pp. 17-38). London: Routledge.

Ong, A., Nonini, D., Godley, M.R. (Eds.) (1997) *Ungrounded Empires: The Cultural Politics of Modern Chinese Transnationalism,* New York: Routledge

Orozco, M. (2005) "Transnationalism and development: Trends and opportunities in Latin America", In S.M. Maimbo & D.Ratha (Eds.), *Remittances: Development Impact and Future Prospects* (pp. 307-330). Washington, DC: World Bank.

Østergaard-Nielsen, E.K. (2001) "Transnational political practices and the receiving state: Turks and Kurds in Germany and the Netherlands", *Global Networks*, 1(3), 261-281. DOI: 10.1111/1471-0374.00016

Østergaard-Nielsen, E.K. (2002) "Working for a solution through Europe: Kurdish political lobbying in Germany", In N.Al-Ali & K.Koser (Eds.). *New Approaches to Migration?: Transnational Communities and the Transformation of Home* (pp.186-201). London: Routledge.

Østergaard-Nielsen, E. (2003a) "The politics of migrants' transnational political practices", *International Migration Review,* 37(3), 760-786. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00157.x

Østergaard-Nielsen, E.K. (2003b) *Transnational Politics: Turks and Kurds in Germany,* London: Routledge.

Özgür, E.M., Yüceşahin, M.M., Hasta, D., Yavuz, S. (2015) *Rusya ve Azerbaycan'dan Türkiye'ye Göç ve Antalya'da Ulusaşırı Toplumsal Alan Oluşumu,* Ankara: TÜBİTAK-SOBAG 1001 112K480 Nolu Proje.

Özkul, D. (2012a) "Transnational migration Research", *Sociopedia.isa.* DOI: 10.1177/2056846012111 http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/TransnationalMigrationResearch.pdf

Özkul, D. (2012b) "Ulus-ötesi göç: Uluslararası göç yazınında yeni bir paradigma", S.G. Ihlamur-Öner, N.S. Şirin-Öner (Eds.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar Tartışmalar* içinde (s.483-500). İstanbul: İletişim.

Parreñas, R.S. (2005) "Long distance intimacy: Class, gender and intergenerational relations between mothers and children in Filipino transnational families", *Global Networks,* 5(4), 317-336. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2005.00122.x

Parreñas, R.S. (2010) "Transnational mothering: A source of gender conflicts in the family", *North Carolina Law Review,* 88(5),1825–1856.

Pitkänen, P. (2012) "Introduction", In P.Pitkänen, A.Içduygu, & D.Sert (Eds.). *Migration and Transformation Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism* (pp.1-11). Dordrecht (Netherland): Springer.

Pitkänen, P., Içduygu, A., Sert D. (2012) "Current characteristics of migrant transnationalism", In P.Pitkänen, A.Içduygu, & D.Sert (Eds.). *Migration and Transformation Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism* (pp.207-224). Dordrecht (Netherland): Springer.

Portes, A. (1997) "Immigration theory for a new century: Some problems and opportunities", *International Migration Review*, 31(4), 799-825.

Portes, A., (1999) "Conclusion: Towards a new world - the origins and effects of transnational activities", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2),463-477. DOI: 10.1080/014198799329567

Portes A. (2001) "Introduction: The debates and significance of immigrant transnationalism", *Global Networks,* 1(3), 181-194. DOI: 10.1111/1471-0374.00012

Portes, A. (2003) "Conclusion: Theoretical convergencies and empirical evidence in the study of immigrant transnationalism", *International Migration Review,* 37(3), 874-892. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2003.tb00161.x

Portes, A., Sensenbrenner, J. (1993) "Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action", *American Journal of Sociology,* 98(6), 1320-1350. DOI: 10.1086/230191

Portes, A., Guarnizo, L.E., Landolt, P. (1999) "The study of transnationalism: Pitfalls and promises of an emergent research field", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 217-237. DOI: 10.1080/014198799329468

Portes, A., Guarnizo, L.E., Haller, W.J. (2002) "Transnational entrepreneurs: An alternative form of immigrant economic adaptation", *American Sociological Review*, 67(2), 278-298.

Portes, A., Escobar, C., Walton Radford, A. (2007) "Immigrant transnational organizations and development: A comparative study", *International Migration Review*, 41(1), 242-281. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2007.00063.x

Pries, L. (Ed.) (1999) *Migration and Transnational Social Spaces,* Aldershot: Ashgate.

Pries, L. (Ed.) (2001) *New Transnational Social Spaces: International Migration and Transnational Companies in the Early Twenty-first Century,* London-New York: Routledge.

Pries, L. (2005) "Configurations of geographic and societal spaces: A sociological proposal between 'methodological nationalism' and the 'spaces of flows'", *Global Networks*, 5(2), 167-190. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2005.00113.x

Ravenstein, E. G. (1885) "The Laws of migration (Part I)", *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.

Ravenstein, E. G. (1889) "The Laws of migration (Part II)", *Journal of the Royal Statistical Society,* 52(2), 241-301.

Rouse, R. (1991) "Mexican migration and the social space of postmodernism", *Diaspora*, 1(1), 8-23. DOI: 10.1353/dsp.1991.0011

Safran, W. (1991) "Diasporas in modern societies: Myths of homeland and return", *Diaspora*, 1(1), 83-99. DOI: 10.1353/dsp.1991.0004

Salt, J. (1992) "The future of international labor migration", *International Migration Review,* 26(4), 1077-1111. DOI: 10.2307/2546876

Sana, M., Massey, D.S. (2005) "Household composition, family migration, and community context: Migrant remittances in four countries", *Social Science Quarterly,* 86(2), 509-528. DOI: 10.1111/j.0038-4941.2005.00315.x

Sardinha, J. (2009) *Immigrant Associations, Integration and Identity: Angolan, Brazilian and Eastern European Communities in Portugal*, International Migration, Integration and Social Cohesion-IMISCOE Dissertations, Amsterdam University Press.

Schain, M.A. (1999) "Minorities and immigrant incorporation in France: The state and the dynamics of multiculturalism", in C. Joppke and S. Lukes (Eds.), *Multicultural Questions*, (pp.199-223). Oxford: Oxford University Press.

Schrover, M., Vermeulen, F. (2005) "Immigrant organisations", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 31(5), 823-832. DOI: 10.1080/13691830500177792

Sert, D. (2012) "Integration and/or transnationalism? The case of Turkish-German transnational space", *Perceptions*, 17(2), 85-102.

Sezgin, Z. (2011) "Turkish migrants' organizations in Germany and their role in the flow of remittances to Turkey", *Journal of International Migration & Integration,* 12(3), 231-251. DOI: 10.1007/s12134-010-0157-1

Sisk, T.D. (2017) *Migration, Multiculturalism and Democracy: A Resource Guide*, Strömsborg, Sweden: International Institute for Democracy and Electoral Assistance.

Skrbiš, Z. (1999) *Long-Distance Nationalism*, Aldershot: Ashgate.

Smith, A.D. (1991) *National Identity*, London: Penguin.

Smith, M.P. (2001) *Transnational Urbanism: Locating Globalization*, Malden, MA: Blackwell.

Smith M.P. (2005) "Transnational urbanism revisited", *Journal of Ethnic and Racial Studies,* 31(2), 235-244. DOI: 10.1080/1369183042000339909

Smith, M.P., Guarnizo, L.E. (Eds.) (1998) *Transnationalism from Below*, New Brunswick, NJ: Transaction.

Smith, R.C. (2006) *Mexican New York: Transnational Lives of New Immigrants*, Berkeley: University of California Press.

Soja, E.W. (1989) *Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory*, London and New York: Verso.

Stiglitz, J. (2002) *Globalisation and its Discontents*, New York-London: W.W. Norton and Company.

Suurenbroek, F., Schrover, M. (2005) "A separate language, a separate identity? Organisations of Frisian migrants in Amsterdam in the late nineteenth and early twentieth centuries", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 31(5), 991-1005. DOI: 10.1080/13691830500177826

Şahin-Kütük, B. (2017) "Hollanda'ya gerçekleştirilen Türk göçü ve ulusötesi faaliyetler", *Sosyoloji Konferansları,* 55 (2017-1), 85-106.

Şenay, B. (2010) "Ulusaşırı toplumsal alanlar, ulusaşırı kimlikler: Avustralyalı Türkler örneği", R.O.Dönmez, P.Enneli ve N. Altuntaş (Eds.), *Türkiye'de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler* içinde (s.255-287). İstanbul: Say.

Şenyürekli, A.R., Detzner, D.F. (2008) "Intergenerational relationships in a transnational context: The case of Turkish families", *Family Relations,* 57(4), 457-467. DOI: 10.1111/j.1741-3729.2008.00514.x

Şimşek, D. (2012) *Identity Formation of Cypriot Turkish, Kurdish and Turkish Young People in London in a Transnational Context*, (Unpublished Doctoral Thesis). City University of London.

Tajfel, H., Turner, J.C. (1986) "The social identity theory of intergroup behavior", in S. Worchel & W.G. Austin (Eds.), *The Psychology of Intergroup Relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.

Taylor, M.J., Moran-Taylor, M.J., Ruiz, D.R. (2006) "Land, ethnic, and gender change: Transnational migration and its effects on Guatemalan lives and landscapes", *Geoforum,* 37, 41-61. DOI: 10.1016/j.geoforum.2004.12.002

Thomas, W.I., Znaniecki, F. (1918-1920) "The Polish peasant in Europe and America: Monograph of an immigrant group", (5 Vols). New York: Alfred A. Knopf.

Timmerman C., Wets, J. (2011) "Marriage migration and the labour market: The case of migrants of Turkish descent in Belgium", *Nordic Journal of Migration Research,* 1(2), 69-79. DOI: 10.2478/v10202-011-0009-x

Twigger-Ross, C.L., Uzzell, D. (1996) "Place and identity processes", *Journal of Environmental Psychology,* 16(5), 205-220. DOI: org/10.1006/jevp.1996.0017

Uysal, A. (2014) *Londra'da Türk Varlığı: Mekân ve Aidiyet*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

van Hear, N. (2002) "Sustaining societies under strain: Remittances as a form of transnational exchange in Sri Lanka and Ghana", In N.Al-Ali & K.Koser (Eds.). *New Approaches to Migration? Transnational Communities and the Transformation of Home* (pp. 201-223). London: Routledge.

Vermeulen, F. (2005) "Organisational patterns: Surinamese and Turkish associations in Amsterdam, 1960–1990", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 31(5), 951-973. DOI: 10.1080/13691830500177859

Vertovec, S. (1999) "Conceiving and researching transnationalism", *Journal of Ethnic and Racial Studies*, 22(2), 447-462. DOI: 10.1080/014198799329558

Vertovec, S. (2001) "Transnationalism and identity", *Journal of Ethnic and Migration Studies,* 27(4), 573–582.

Vertovec, S. (2003) "Migration and other modes of transnationalism: Towards conceptual cross-fertilization", *The International Migration Review,* 37(3), 641-665.

Vertovec, S. (2004) "Migrant transnationalism and modes of transformation", *International Migration Review,* 38(3), 970-1001. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2004.tb00226.x

Vertovec, S. (2007) "Super-diversity and its implications", *Ethnic and Racial Studies* 30(6), 1024-1054. DOI: 10.1080/01419870701599465

Vertovec, S. (2009) *Transnationalism,* London: Routledge.

Vertovec, S., Cohen, R. (1999) "Introduction", In S.Vertovec & R.Cohen (Eds.), *Migration, Diasporas and Transnationalism* (pp. xiii-xxviii). Aldershot: Edward Elgar.

Virkama A., Therrien, C., Harrami, N., Kadri, A. (2012) "Franco–Moroccan transnational space: Continuity and transformations", In P.Pitkänen, A.Içduygu, & D.Sert (Eds.), *Migration and Transformation Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism* (pp.62-100). Dordrecht (Netherland): Springer.

Voigt-Graf, C. (2004) "Towards a geography of transnational spaces: Indian transnational communities in Australia", *Global Networks,* 4(1), 25–49. DOI: 10.1111/j.1471-0374.2004.00079.x

Voigt-Graf, C. (2005) "The construction of transnational spaces by Indian migrants in Australia", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(2), 365-384. DOI: 10.1080/1369183042000339972

Wahlbeck, Ö. (1999) *Kurdish Diasporas: A Comparative Study of Kurdish Refugee Communities,* London: Macmillan.

Wahlbeck, Ö. (2015) "The Finnish and Swedish migration dynamics and transnational social spaces", *Mobilities*, 10(1), 100-118. DOI: 10.1080/17450101.2013.849488

Warf, B. (2010) "Relative/relational space", In Barney Warf (Ed.), *Encyclopedia of Geography* (pp.2403-2406). Thousand Oaks, CA: Sage

Wimmer, A., Glick-Schiller, N. (2002) "Methodological nationalism and beyond: nation–state building, migration and the social sciences", *Global Networks,* 2(4), 301-334. DOI: 10.1111/1471-0374.00043

Wong, L.L. (1997) "Globalization and transnational migration: A study of recent Chinese capitalist migration from the Asian Pacific to Canada", *International Sociology*, 12(3), 329-351. DOI: 10.1177/026858097012003004

World Bank (2006) *Global Economic Prospects: Economic Implications of Remittances and Migration,* Washington, DC: The World Bank. http://documents.worldbank.org/curated/en/507301468142196936/pdf/343200GEP02006.pdf

World Bank Group (2017) *Migration and Remittances, Recent Developments and Outlook Special Topic: Global Compact on Migration*, The Global Knowledge Partnership on Migration and Development. http://pubdocs.worldbank.org/en/992371492706371662/MigrationandDevelopmentBrief27.pdf

Zhou, M. (2004) "Revisiting ethnic entrepreneurship: Convergencies, controversies, and conceptual advancements", *International Migration Review*, 38(3), 1040-1074. DOI: 10.1111/j.1747-7379.2004.tb00228.x